50 ЧЫЛГА ЧЕДИР 5 ХОНУК АРТКАН

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген.

1967 ч.
НОЯБРЬ
2
ЧЕТВЕРГ
№ 260 (6896).

Өртээ 2 көп.

СОВЕТ ЭРТЕМНИҢ, ТЕХНИКАНЫҢ ЧАА УЛУГ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Черниң „Космос-186“ болгаш „Космос-188“ деп кылымал спутниктерин тургузарынга база кайгамчыктыг эртем-техниктиг шенелдени боттандырарынга киришкен эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга, бүгү коллективтерге болгаш организацияларга

Эргим эштер!

Черниң «Космос-186» болгаш «Космос-188» деп кылымал спутниктерин тургузарынга, салып үндүреринге болгаш шенээринге киришкен эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга, бүгү коллективтерге болгаш организацияларга СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели изиг байыр чедирип тур.

Бистиң Төрээн чуртувус космосту тайбың шиңгээдип алырынга чаа кайгамчыктыг тиилелгени чедип алган.

Черниң кылымал спутниктерин орбитага автоматтыг арга-биле делегейде эң-не баштай тудуштурган болгаш адырылдырган чорук—Улуг Октябрьның 50 чылының бүдүүзүнде совет Төрээн чуртка төлептиг белек болуп турар.

Космосту шиңгээдип алырынга чедип алган чаа тиилелге болза планеталар аразының «Венера-4» деп автоматтыг станциязының чедиишкинниг ужудуушкуну-биле бир дөмей улуг чедиишкин болуп турар болгаш совет эртем, техниканың улам ыңайгы хөгжүлдезин херечилеп турар барымдаа-дыр. Бистиң улузувус совет эрге-чагырганың чылдарында кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип ап турарын депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен база катап бүзүреп көрген. Бо чедиишкин—бистиң Төрээн чуртувусту төөгүлүг кыска хуусааның иштинде делегей депшилгезиниң бажында чоруп турар күчүлүг күрүне кылдыр хуулдурган совет улустуң кайгамчыктыг күш-ажылының түңнели-дир.

Черниң «Космос-186» болгаш «Космос-188» деп кылымал спутниктерин тургускан болгаш космоска кайгамчыктыг шенелдени боттандырган алдарлыг эртемденнерге, конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга совет кижилер изиг байыр чедирип тур.

Космосту тайбың шиңгээдип алыр талазы-биле чаагай херекке, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң салган сорулгаларын шиитпирлээринге улам ыңай чедиишкиннерлиг болуруңарны силерге күзеп тур бис, эргим эштер.

СЭКП ТК · **ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ** · **ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ**

СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге

Бистер, Черниң «Космос-186» болгаш «Космос-188» деп ийи кылымал спутниктерин тургузарынга болгаш салып үндүреринге киришкен эртемденнер, конструкторлар, инженерлер, техниктер болгаш ажылчыннар космиктиг ийи корабльдерни орбитага автоматтыг арга-биле делегейге эң-не баштай чедиишкинниг тудуштурган болгаш адырылдырганын күүсеткенивисти СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге илеткеп тур бис.

Бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң космосту шиңгээдип алырынга киирген чаа кайгамчыктыг үлүг-хуузу Улуг Октябрьның 50 чылының бүдүүзүнде боттанганынга бистер бүгү совет улус-биле бир дөмей өөрүп тур бис. Совет эртем болгаш техниканың космосту шиңгээдип алырынга кайгамчыктыг чедиишкини социалистиг тургузугнуң, бүгү совет улустуң маадырлыг күш-ажылының, бистиң партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың үзүктел чок сагыш човаашкынының болгаш кичээнгейиниң ачызында боттаныр аргалыг болган.

Совет эртемниң болгаш техниканың чаа чедиишкинин бистер Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга турасканадывыс.

Космиктиг делгемни тайбың шиңгээдип алыр талазы-биле нарын сорулгаларны шиитпирлээри-биле кайгамчыктыг келир үе—коммунизмниң херээнге моон соңгаар-даа улам эки ажылдаарывысты СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге бүзүредип тур бис!

ОКТЯБРЬ РЕВОЛЮЦИЯЗЫ ОРДЕННИ ТУРГУЗАР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

1. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн демдеглээри-биле **Октябрь революциязы** орденни тургузар.

2. Октябрь революциязы орденниң Дүрүмүн бадылаар (мында кошкан).

3. Октябрь революциязы орденниң тайылбыр бижилгезин бадылаар (мында кошкан).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль,
1967 ч. октябрь 31.

ОКТЯБРЬ РЕВОЛЮЦИЯЗЫ ОРДЕННИҢ ДҮРҮМУ

1. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюн демдеглээри-биле Октябрь революциязы орденни тургускан.

2. Октябрь революциязы орден-биле ССРЭ-ниң хамаатыларын, бүдүрүлгелерни, албан черлерин, организацияларны болгаш ажылчы чоннарның өске-даа коллективтерин, шериг кезектерин болгаш каттыжышкыннарын, база ол ышкаш республикаларны, крайларны, областарны, хоорайларны шаңнаар.

Октябрь революциязы орден-биле даштыкы хамаатыларны база шаңнап болур.

3. Октябрь революциязы орден-биле дараазында чүүлдер дээш шаңнаар:

идепкейлиг революсчу ажыл-чорудулгазы, Совет эрге-чагырганы тургузарынга болгаш быжыглаарынга улуг салыышкыны дээш;

социализмни болгаш коммунизмни тургузарынга шылгараңгай ачы-хавыяазы дээш;

улус ажыл-агыйын, эртемни болгаш культураны хөгжүдер талазы-биле шылгараңгай чедиишкиннери дээш;

Совет күрүнениң дайзыннарынга удур тулчуушкуннарга онза эрес дидим болгаш маадырлыг болганы дээш;

Совет күрүнениң камгалал күчү-күжүн быжыглаарынга шылгараңгай ачы-хавыяазы дээш;

күрүне болгаш хөй-ниити талазы-биле онза үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазы дээш;

Совет Эвилели биле өске күрүнелерниң улустарының аразынга бүгү таланың найыралдыг харылзааларын хөгжүдеринче болгаш ханыладырынче, улустар аразынга тайбынны быжыглаарынче угланган идепкейлиг ажыл-чорудулгазы дээш.

4. Октябрь революциязы орденни хөректиң солагай талазынга Ленин орденниң соонга кадаар.

5. Октябрь революциязы орден шаңнаткан кижи өлген соонда ооң өг-бүлезинге артып калыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң
Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

* * *

Октябрь революциязы орденниң тайылбыр бижилгези

Октябрь революциязы орденни мөңгүнден кылыр болгаш ол болза хереллденип турар мөңгүннелчек беш булуңчугаштың хаязында алдыннап, кызыл кылдыр баалыңнап каан беш-адыр болур.

Баалыңнап каан беш-адырның үстүү кезээнде кызыл кылдыр баалыңнаан тукту көргүскен, ында ийи одуруг кылдыр: **«Октябрь революциязы»** деп бижээн.

Беш-адырның ортузунда «Аврора» крейсерни чуруп көргүскен мөңгүн беш булуңчугаш бар.

Орденниң адаанда алдындан кылган кадыыр биле масканы олуй-солуй салган.

Баалың беш-адырның удур-дедир чытчып турар сүүрлериниң аразында орденниң хемчээли 43 мм.

Орденни дөрбек дамчыштыр беш азыглыг колодка-биле тудуштурган, ону кызыл өңнүг, калбаа 24 мм торгу кожаа-биле шыпкан. Кожааның ортузунда узун дургаар ак-көк беш диливдек шыйыг бар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң
Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

„Космос-186“ ужудуушкунун чедиишкинниг дооскан

СЭТА-ның дыңнадыы

1967 чылдың октябрь 31-де «Космос-186» спутник 65-ки долганыышкынны кылгаш, космоска ужудуушкунун дооскаш, черден берген команданы ёзугаар Москваның-биле 11 шак 20 минутада айыткан девискээрге чиигн-биле хонупкан. «Космос-186» спутниктиң ужудуушкун программазында көрдүнгенин ёзугаар ийи спутникти бот-боду-биле автоматтыг тудуштурары болгаш эртем талазы-биле өске-даа сорулгаларны күүседири бүрүн доозулган.

«Космос-186» спутникте тургускан бүгү системалар дилээшкинниң, чоокшулажырының, коштунчуруунуң болгаш бот-боду-биле тутчурунуң үе-чадаларынга база аңгыланыышкынга, ооң дараазында ужудуушкунга болгаш черге кээп хонарынга космонавтиканың мырыңай чаа сорулгаларын шиитпирлээрде ажылдаарынга аажок ынанчыштыын илергейлеп көргүскен.

«Космос-188» дээр спутник аңгыланган соонда космос делгемин шинчилээриниң программазын күүседирин үргүлчүлевишаан.

„Космос-189“ ужудуушкунда

1967 чылдың октябрь 30-де Совет Эвилелинге Черниң «Космос-189» дээр кылымал спутнигин салып үндүрген.

Спутникте 1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлааны программаны ёзугаар космос делгемин шинчилээрин үргүлчүлээр дээн эртем аппаратуразын тургускан.

Спутникти чер кырындан эң ыраары 600 километр, чер кырын эң чоок долганыры 535 километр кылдыр салып үндүрген.

(СЭТА).

БЕДИК ШАҢНАЛ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң Тураскаал тугу-биле Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканы социалистиг экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезинге чедип алган чедиишкиннери дээш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылынга алдар болдуруп шаңнаан.

ПЛАНДАН АЖЫР ТАРАА САТКАНЫ ДЭЭШ

Күрүнеге пландан ажыр тараа сатканы дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ВЦСПС-тиң Кызыл туктарын Каа-Хем районунга, ол-ла районнуң «Ленинчи орук», «Октябрь 30 чылы» болгаш Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозтарынга, «Межегей», «Тиилелге», «Улуг-Хая», «Чыраа-Бажы», «Көк-Тей» совхозтарга тыпсыр деп шиитпирлээн.

В. И. Ленин чыскаал үезинде Кызыл шөлде.

Республиканың мурнакчы коллективтерин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Бүдүрүлгени хөгжүдеринге чедип алган чедиишкиннери дээш база Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюу-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле дараазында коллективтерни шаңнаар:

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозун;

Бии-Хем районнуң «Искра» колхозун;

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг совхозун;

Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозун;

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозун;

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң Сарыг-Септе амыдырал хандырылганың район комбинадын;

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозун;

Оттулар чүүл үлетпүр эргелелиниң Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйын;

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозун;

Тыва руда эргелелиниң Чадаанада хөмүр-даш разрезин.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай,
1967 ч. октябрь 31.

ИЛЬИЧИНИҢ ЧАГЫГЛАРЫ-БИЛЕ

С. К. ТОКА,

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары

Делегей социализминиң идегели болгаш чөленгиижи бистиң Төрээн чуртувус болу бергенинге совет кижилер чоргаарланыр эргелиг болгаш чоргаарланып-даа турарлар. Улуг Октябрь бистиң чурттуң улустарын капиталистиг кулданыышкындан болгаш национал дарлалдан кезээ мөңгеде хостап, кижилерге күш-ажылдың өөрүшкүзүн болгаш амыдыралдың бүгү чаагай чүүлдерин берген.

Совет күрүнениң шылгараңгай чедиишкиннеринден бистиң баштыңчывыс болгаш башкывыс В. И. Лениниң чагыгларының өндүр улуун, мерген угаанныын болгаш өлүм чогун тодаргай көрүп турар бис. Эрги Россия социалистиг Россия болу бээр дээр дугайында Ильичиниң өттүр көрүп чугаалааны ам бүде берген.

Совет улустуң бүгү тиилелгелериниң шылгаттынган баштыңчызы болгаш организакчызы В. И. Лениниң тургузуп өстүргени бистиң Коммунистиг партиявыс болуп турар. Ол партия бодунуң төөгүлүг хүлээлгезинге бедик болуп артып, бүгү чер бөмбүрзээниң революсчу демиселчилериниң авангардында алдарлыы-биле болгаш төлептии-биле чоруп орар. Ынчангаш, социалистиг, коммунистиг тургузуушкуннуң чартык чүс чыл иштинде тургускан, бүдүрген бүгү чүүлдери кижи бүрүзүнүң чүректерин чоргаарал-биле бүргеп турар, Совет Эвилелиниң даштыкыда өңнүктери аңаа магадап турарлар.

Күрүне төөгүзүнге бежен чыл—улуг эвес үе болур. Ынчалза-даа ол чылдар дургузунда совет улус ам бүгү делегейни кайгадып турар ындыг бедиктерни чедип алган. Мурнунда хаан чазактыг, хожудаңгай аграрлыг чурт турган Россия делегейниң кедээ ажыл-агыйы бедик хөгжээн индустриалдыг чурту болу берген. Чижээ, 1966 чылда ССРЭ болза бүгү чер бөмбүрзээнге бүдүрген продукцияның beштиң бир кезиин бүдүрүп үндүрген. Бисте электроэнергия болгаш нефть, шой болгаш кан, газ болгаш күгүр кислотазын бүдүрери Европаның кайы-даа чуртун ажып турар, хөмүр даш тывыжы, кокс болгаш цемент, электровозтар болгаш дилер материалдар, дүктен пөстерни болгаш тудуг ыяжын бүдүрери делегейниң кайы-даа чуртундан хөй. Баштайгы медээлер ёзугаар алырга, юбилейлиг чылда үлетпүр продукциязының немелде өзүлдези болза беш чыл планында 7.3 хуу кылдыр көргениниге бодаарга 10 хуудан эвээш эвес болур.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези соксаал чок көдүрлүүшкүннүң оруу-биле бүзүреддиг чоруп орар. Партияның болгаш чазактың шиитпирлерин ёзугаар боттандырып турар хемчеглер көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң улам бедик болгаш турушттуг темпилиин хандырган.

СЭКП ТК-ның чоокта чаагы сентябрь Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязының болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязының шиитпирлери чоннуң чаагай байдалының дугайында СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың могаг чокка сагыш салып турарының чайынналчак барымдаазы болур. Ол шиитпирлерде чоннуң чаагай амыдыралын улам ыңай бедидеринче угланган улуг комплекс хемчеглерни боттандырары көрдүнген. Олар болза ажылчы чоннарның материалдыг хандырылгазының эң-не янзы-бүрү талаларын хаара тудуп турар болгаш 144 миллион кижиниң амыдырал деңнелин бедидер.

Совет күрүнениң чартык чүс чыл иштиндеги төөгүзүнде Коммунистиг партияның чедип алган кайгамчык улуг чаалап алыышкыны болза бистиң чурттуң бүгү улустарының бузулбас социалистиг акы-дуңмалыышкы ёзузун бадыткааны болур. 1913 чылда-ла: «...Эрги делегейге, национал дарлалга, националдар аразында өжээннежир чорукка азы национал талазы-биле онзаланып аңгыланыр чорукка удур ажылчыннар бүгү нацияларның ажылчы чоннарының чаңгыс энтиг болурунуң чаа делегейин туруштурар, аңаа чаңгыс-даа ямбыланыр чорук, кижини кижиниң бичии ынай-даа дарлаар чоруу чок болур» деп В. И. Ленин бижип турган. В. И. Лениниң айтыышкынын эдербишаан, Коммунистиг партия ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңмалышкы чоруун болгаш найыралын мөгаг чокка каңнап келген, харын-на ол болза Советтер эрге-чагыргазы, социализмни тургузары дээш эң аар демиселге ажылчы чоннарның тиилелгезин хандырган.

Октябрь революциязы, ССРЭ-де социализм тургузуушкуну шаанда хожудаңгай чораан улустарны төөгү талазы-биле тускай чогаадыкчы чорукче оттуруп, көдүрген, ынчаарга оларның тывалар, хакастар, даг-алтайлар, шорлар болгаш өскелер-даа ышкаштарын өлүп кырлырындан камгалап алган. СЭКП-ниң мерген угааннныг ленинчи национал политиказының түңнелинде олар боттарының национал күрүнелерлиг болуп, экономика болгаш культура талазы-биле хожудаңгай чоруун узуткаан болгаш ажыл-агыйның дээди, социалистиг хевирлеринге киргеннер. Ол тиилелгениң онза чүүлү болза В. И. Лениниң чагыгларының боттанганы болур, ол чүл дээрге революция мурнунда феодалдыг болгаш харын-даа патриархалдыг-төрел тургузугнуң чадазынга турган улустар (ынчаарга аңаа Тыва шуут хамааржыр болгай) хөгжүлдениң капиталистиг чадазын ојуп каапкаш, шуут социализмче киргеннер.

Тыва болгаш мурнунда хожудаңгай чораан өске-даа улустарның төөгү талазы-биле дуржулгазы чүнү көргүзүп турарыл дээрге, олар болза ниитилел депшилгезиниң бүгү-ле талаларынга шылгараңгай түңнелдерни чүгле Совет эрге-чагырганың, коммунистиг партияның удуртулгазының болгаш улуг орус улустуң дузаламчызының ачызында чедип ап шыдаан. 1916 чылда-ла, ындыг дузаламчының эргежок чугулазын баш бурунгаар көргеш, В. И. Лениниң бижээни: «Бистен артык хожудап калган болгаш дарлаткан ол улустарга ак сеткилдиг культурлуг дузаламчыны көргүзерин, оларның машиналарны ажыглаарынче, күш-ажылын чиигедиринче, демократияже, социализмче шилчииринге дузалаарын оралдажыр бис».

Шынап-ла, Улуг Октябрьның тиилээниниң соон дарый Коммунистиг партия болгаш Совет чазак болза кыдыкты национал улустарга, ооң иштинде тыва улуска чаа амыдыралды тургузар талазы-биле дуза көргүзериниң шиитпирлиг хемчеглерин алган. Экономика болгаш культура талазы-биле хожудаңгай чорукту, националдар аразынга өжээннежиишкиннерни ажып тиилевишаан, бистиң партия болгаш Совет чазак Россияның улустарының бүгү талалыг интернационалчы найыралын шыламыккайы-биле, чайгылыш чокка таарыштырып шиитпирлээн.

Ындыг-ла ырак эвес үеде амгы үениң салгакчыларының кижилериниң медеределинге тывалар эң-не хожудаңгай болгаш караңгы бүдүүлүк улус чораан. Патриархал-феодалдыг харылзаалар, эң хожудап калган мал болгаш аңныыр ажылдыг ядыы көшкүн араттар, бижик билбес чорук, массалыг аарыглар чурттуң арнын көргүзүп турган. Тывага чоруп турган даштыкы кижилер тывалар өлүп кырлып, чер кырындан ашталып калыр деп хөй удаа баш удур сөглеп турганнар, оларның ол чүлчүрүү Октябрь революциязының ачызында бүтпейн барган.

Тыва улустуң хосталгаже болгаш аас-кежикче оруу нарын болгаш берге, хөй качыгдалдыг болган. Маньчжур-кыдат кулданыкчыларының, чурт иштиниң феодалдарының болгаш теократтарының хөй чүс чылдардагы тергиидээшкини XX чүс чылдың эгезинде тываларны шуут халапка, массалыы-биле өлүп кырлырынга, черниң кырындан арлып ашттаттынарының бизинге чедирген. Ооң хараазында 1917 чылдың революциязынга чедир Тываның чону бежен муңдан биче-ле хөй кижи турган. Ол чылдарда ядыы араттарның биле берген кара чаңгыс чүүлү—ол дээрге көжер амыдыралдың «чажыды», аът мунуп билири, черлик амытаннарны бүдүүлүк ёзу-биле аңнап билири болгаш дарлакчы феодалдарның малын кадарып билири турган.

Ынчалза-даа араттар боттарының аар-берге байдалы-биле кажан-даа эптешпейн чораан, олар даштыкы кулданыкчыларга болгаш иштики дарлакчыларга удур демиселди чорудуп, боттарының эрге-шөлээзин шыдаар шаа-биле камгалап чорааннар, ынчалзажок мөлчүкчүлерниң дарлалын ап октаптарынга ядыыларның күжү чедишпес турган. Маньчжур колонизаторларга болгаш чурт иштиниң феодалдарынга удур демиселдиң берге хүннеринде тыва араттар Саян артынче, орус улусче көрнүр турган, орус улус тыва болгаш өске-даа биче буурай улустарны чаагай байдал-биле удаа-дараа көрүп чораан болгай.

Орус болгаш тыва улустарның ханы-биле, дери-биле быжыглаттынган хөй чүс чылдыг найыралы бодунуң үре-түңнелин берген: 1914 чылдың апрель 17-де Тыва бодунуң салым-

(Төнчүзү ийиги арында).

ИЛЬИЧИНИҢ ЧАГЫГЛАРЫ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

чолун улуг орус улус-биле кезээ мөңгеде холбаштырып — Россия күрүнезиниң составынга ол кирген. Ол болза төөгү талазы-биле дүрүм ёзугаар болуушкун болган, ол болза улуг орус улустуң болгаш ооң бичии буурай, ынчалза-даа чоок дуңмазы—тыва улустуң хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгазы-биле бадыткаттынган турган.

Тыва Арат Республиканың ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң акы-дуңма улустарының, бирги ээлчегде улуг орус улустуң өг-бүлезинге 1944 чылдың октябрь 11-де эки-тура-биле каттышкан чорук — тыва улустуң төөгүзүнге болгаш амыдыралынга үнелеп четпес улуг болуушкун болган, ооң-биле кады бо улуг болуушкун материалдыг болгаш угаан-бодал чечектелиишкининге кызыгаар чок делгем орукту ажыткан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн-бүрүдеги ада сагыш салыышкынының ачызында, тыва улус бодунуң төөгүзүнде бир-ле дугаар-ла чаа, аас-кежиктиг, өөрүшкүлүг амыдыралды тургузуп эгелээн болгаш 23 чылдың дургузунда, социал-экономиктиг өске байдалда чурттап турар улустарның күзеп безин шыдавазы улуг чаартылгаларны чедип алган.

Чаа, социалистиг Тываны хөгжүдеринге бүгү чурттуң киржилгелиг болуп турары биске эң-не үнелиг. Амгы үеде Тыва Автономнуг Республикада 54 националдарның совет кижилери чурттап, ажылдап турар. Совет эрге-чагырганың хүннээректиг 50 чылында тургузукчу күш-ажылы, харам чок дузаламчызы болгаш сагыш сеткилдиң ханызындан найыралы дээш орустарга болгаш украиннерге, белорустарга болгаш татарларга, узбектерге болгаш хакастарга, грузиннерге болгаш буряттарга, өскээр чугаалаарга, тывалар-биле кады чаа тудугларда, алдын тараа арбын өскен шөлдерде, одарларда, шахталарда, тайга-даскылдарда, культура тургузуушкунунуң калбак фронтузунда ажылдап турар бүгү кижилерге тываларның мурнундан чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни илергейлеп, өөрүшкүнүң сөзүн илередир апаар-дыр.

Тываның байлаа, ооң эртинези тоолда чүве дег элбек. «Правда» солуннуң 1926 чылда-ла: «Барык үш Москва губерниязы кире бээр девискээрде эң янзы-бүрү, санап четпес хөй хемчээлдиг байлак чыдар, ынчангаш бүгү чурт (Тыва) эгээртинмес эртиненин ораны чүве-дир... Таңды-Тывага баргаш, таварышкан-на кижиден: «эртине-байлааңар кайдал?» деп айтырар болза, эргээн углаан черже-ле айыткаш: «Мында» деп харыылаар» деп бижээни таварылга эвес.

Бисте алдын болгаш кобальт, демир рудазы болгаш даг-дүгү, тергиин эки кывар хөмүр-даш болгаш мөңгүн суу, чугай дажы болгаш кызыл дус хөй. Чүс-чүс чылдарда бодунуң эртинезин «үүжелеп» келген тыва чер—ам Ада-чуртунга бодунуң байлаан сөңней берген.

Чуртка Ак-Довурактың бедик шынарлыг даг-дүгү бере бээрин, Хову-Аксынга кобальт комбинадының тургустунуп, туттунарын болгаш үнелиг металлды хайырлаарын, Тываның чери Төрээн чуртунга 10 миллиард ажыг тонна хөмүрдашты бээринге беленин, тыва черде Менделеевтиң таблицазының барык шупту элементилери бар дээрзин шаандагы шагның көшкүн арады бодавайн чораана безин илдең-дир.

Совет Эвилелиниң улустарының улуг өг-бүлезинге 23 чыл дургузунда аас-кежиктиг болгаш өөрүшкүлүг чуртталгазының ачызында, Тыва дыка сайзыраңгай болу берген. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 1945 чылга деңнээрге 26 катап, а чүък сайгарып сөөртүрү 133 катап өскени маңаа тодаргай чижек болур. Бис ам Төрээн чуртка 20 муң тонна эки шынарлыг даг-дүгүн берип турар бис. Республикада энергетика, даг-руда, тудуг материалдары, эът-сүт, аъш-чем, автомобиль болгаш агаар транспорту чижектиг үлетпүрнүң чугула адырларын тургускан.

Амгы үениң тыва малчыннары Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың улуг сагыш салыышкынынга харыы кылдыр чуртка мал ажылының муң-муң тонна продукциязын берип турар апарган, а ийи он чыл бурунгаар көшкүн амыдыралдыг түреңги кижилер чораан болгай. Чүгле сөөлгү он чылда тарылга шөлү 6 ажыг катап өскен. Амгы Тыва — миллион-миллион пуд тарааны бүдүрүп, өске черлерден тараа сөөртүп амыдыраар чоруундан чайлаан.

Көдээ ажыл-агыйның сайзыраңгай техниказының баазазынга коллективтиг ажыл-агыйны хөгжүдүп турар чорук — күш-ажылдың эрги чепсек-херекселдерин бүрүнү-биле солуур, күш-ажылдың байдалын үндезини-биле экижидер, ооң бүдүрүкчүлүүн бедидер арганы Совет Тывага берген. Бир эвес 1931 чылда Тываның көдээ ажыл-агыйынга колдуунда-ла ыяштан кылган 1015 озук-андазын, 4335 демир андазын болгаш сиген кезер 355 аът машиназы, 50 чаштырыкчы, 208 жатка болгаш 4908 илиир турган болза, ам Тыва АССР-ниң колхозтарының болгаш совхозтарының шөлдеринде 2300 ажыг трактор, 1100 комбайн, 1770 чүък машиназы болгаш өске-даа хөй техника ажылдап турар. Амгы үеде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү энергетиктиг күчүлериниң 90 хире хуузу механиктиг шимчедикчилер болуп турар. Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге-ле 54 электри мотор, 20 автомобиль, 39 трактор, 19 комбайн онаажып турар болгаш ажыл-агыйларның бүдүрүлге херегleлинге электроэнергияның 70 хире хуузун чарыгдап турар. Чүгле бүгү колхозтар болгаш совхозтар электрижиттинген эвес, харын хову бригадаларының, сүт-бараан фермаларының, хойжулар бригадаларының микротөптериниң хөй кезиин электрижиткен, радиожуткан болгаш кино көргүзүлгезин доктаамал организастап турар.

Партия болгаш чазактың сагыш салыышкынынга чалгынналган Совет Тываның ажылчы чоннары ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга кайгамчыктыг түңнелдерни чедип ап, коммунизмниң тиилелгези дээш нийти демиселге бодунуң үлүг-хуузун төлептии-биле киигренин херечилеп турар барымдаа болза Совет Тываның 20 чыл оюн таварыштыр Тыва АССР-ни Ленин ордени-биле шаңнааны, а юбилейлиг хүннерде Улуг Октябрьның социалистиг революциязының 50 чыл оюнга алдар кылдыр СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң тураскаалдыг Тугу-биле шаңнааны болур.

Совет Тываның экономиказының кайгамчык өзүушкүнүн Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң чижээнден көрүп болур. Эрткен чылын ол артельдиң орулгазы 531 муң рубль болган, колхозта 1000 хире мыйыстыг бода мал, 11 муң баш хой бар. Тарылга шөлү 3000 гектар четкен, оларның хөй нуруузу суггаттыг черлер. Ук колхозта көдээ ажыл-агыйның четчир санныг техниказы бар, ооң ачызында хову ажылын долузу-биле, хой кыргылдазын 80 хуу механизастаан.

Колхозтуң төвү — Эрги-Барлык суур танытпылмас кылдыр чаарттынган. Ооң кудумчуларында ногаан ыяш, сесерликтер тургустунган, Ильичиниң сайгылгааны чайынпаан. Чүгле сөөлгү чылдарда ол суурда чурттталганың чаа кварталын, ортумак школаны, клубту, библиотеканы, уруглар яслисадын, чунар-бажыңны, стадионну культурлуг амыдыралдың өске-даа объектилерин тудкан. Үр эвес үениң мурнунда —1948 чылда Эрги-Барлыкка каш санныг чурттталга бажыңы, эге школа, интернат, магазин болгаш эмнелге пунктузу турду, амгы колхозчуларның чамдыктары хуу ажыл-агыйлыг, самдар өглерге чурттап турган.

Ол колхозта кайгамчыктыг кижилерни кандыг дээр! Саая Очур-оол төрүүр 100 хойга онаашт ыр 105 хураганны менди камгалап алган. Саая Марты, Саая Сериң, Хомушку Орбуй-оол чижектиг хойжуларның көргүзүглери база бедик. Саанчылар Ооржак Достанмаа, Ооржак Көк-Кыс, Зоя Саая, Хомушку Биче-Уруг олар колхозтуң чоргаарлары. Бо чылдың 9 айларында олар инек бүрүзүнден-не 1400—1500 кг сүттү саганнар. Трактористер Саая Достан-оол, Саая Чаш-оол, Саая Ким олар эки ажылдап турарлар.

Коммунистиг тургузуушкуннуң херээнге улуг үлүг-хууну киирген ол колхозтуң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы чедиишкинин үнелеп көргеш база Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга алдар кылдыр алган хүлээлгелерни күүседиринге бүгү улустуң социалистиг чарыжынга эки көргүзүглерни чедип алганы дээш СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС «Большевик» колхозтуң коллективин кезээ мөңгеде кадагалаар Тураскаалдыг Кызыл тук-биле шаңнаан.

Ооң-биле кады нийти культураның өзүлдезинге болгаш национал кадрларны белеткеп түрпузарынга тыва улустуң чедиишкиннерин демдеглээри чугула. Тыва улус Совет эрге-чагырганың чылдарында культура революциязын боттандырарынга кайгамчык чедиишкиннерни чедип алганын херечилеп турар чамдык чижектер бо:

Үрүле Канданның адазы — Шыырап деп арат революция мурнундагы Тывага эң-не ядыы, бижик-билиг чок кижи чораан. А ооң уруу, Октябрьның Улуг революциязының болгаш СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының ачызында, республиканың алдарлыг кижизи апарган, ол — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Маадыр-ие. Ооң кижизиткен он ийи уруглары коммунизм тудуунуң янзы-бүрү участоктарында ажылдап, школада өөренип, Совет Армияда албан эрттирип турар. Күш-ажылдың Маадыры, Маадыр-ие — ам Бай-Тайганың черинде хостуг болгаш өөрүшкүлүг чурттап, ажылдап турар.

Тес-Хемниң Шуурмак чурттуг ядыы араттың оглу Оюн Калзаңны бүгү Тыва билир. Ооң ада-иезиниң, харын-даа Тес-Хем районнуң бүгү араттары 1930 чылга чедир калбаа-биле бижик билбес, караңгы-бүдүүлүк, феодал кулданныгның аар үүргезин боттарының эктинге чүктеп эрттирип чораан характерлиг. Улуг Октябрь болгаш Совет эрге-чагырга Оюнну сураглыг ажылчын-тудугжу болдурган. Тываның тудугларынга хөй чылдарда үзүктел чок үре-түңнелдиг ажылы дээш Оюн Калзаңны Күш-ажылчы Кызыл тук орден-биле шаңнаан болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп хүндүлүг атты тывыскан.

Революция мурнунда үеде ядыы болгаш эрге-шөлээ чок чораан Ооржак Лопсаңчапты шаанда Хемчикке таныыр кижи ховар-ла турган боор. Ам ол мурнакчы хойжу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады. Ол, чыл бүрүде 100 төрүүр хойдан-на 100 болгаш оон хөй хураганны өстүрүп, доруктуруп турар.

Хомушкунуң адазы феодализмниң болгаш маньчжур колонизаторларының шыдажыр аргажок мөлчүгделинден өлген. Ам Хомушку Чүргүй-оол — Совет Эвилелиниң Маадыры, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады болгаш Тес-Хем районнуң идепкейлиг хөй-ниитичи ажылдакчызы.

Шаанда кижиге санаттырбайн чорааннар ам чаагай атаалдарлыг болу бергениниң дугайында Тываның боттуг амыдыралындан ындыг чижектерни базым бүрүзүнден көргүзүп болур. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының, Совет эрге-чагырганың, СЭКП-ниң ленинчи ханы мерген национал политиказының үндезин чаартыкчы күжүн олар база катап бадыткап турар. Тыва АССР-ниң экономиказын болгаш культуразын улам ыңай хөгжүдер дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылын хүлээп алган доктаалдары—бистиң республиканың бүгү ажылчы чоннарының улам ыңайгы чечектелиишкининиң дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынының чаа чайынналчак херечизи-дир.

Улуг Октябрь, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказы Тываның культуралыг овур-хевирин үндезини-биле чаарткан. Үжен биче-ле ажыг чылдарның мурнунда тывалар боттарының бижик-билии чок чораан болза, ам республиканың школаларында 47 муң уруглар өөренип, хөй санныг оолдар, кыстар Москваның, Ленинградтың, Новосибирскиниң, Иркутскиниң, Красноярскиниң, Улан-Удэниң, Кызылдың болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа хоорайларының дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринге билиглерни чедип ап турар. Школачыларның дөрттүң бир кезии хирези одарларда ажылдап турар малчыннарның уруглары, олар школа-интернаттарда күрүнениң долу хандырылгазында өөренип турарлар.

Кадык камгалалы бедик деңнелде четкен. 1945 чылдыы-биле деңнээрге, 1966 чылда эмнелге албан черлеринде орунпарның саны барык 8 катап, медицина ажылдакчыларының саны 10 хире катап көвүдээн.

Республикада он-он культура бажыңнарының, чүс-чүс клубтарның, библиотекаларның, кинотеатрларның, музыка училищезиниң болгаш уругларның музыка школаларының ажылдап турарын демдеглээри биске өөрүнчүг. Библиотека бүрүзүнде Пушкинниң, Шолоховтуң, Толстойнуң болгаш Горькийниң, Островскийниң болгаш Маяковскийниң тыва дылга очулдурган болгаш Тываның ном үндүрер чериниң үндүрген чогаалдары бар. Тус черниң шүлүкчүлериниң болгаш прозаиктериниң чогаалдары калбаа-биле нептереп сурагжаан. Социалистиг реализмниң принциптеринге шынчы, олар литературада болгаш уран чүүлде партийжи, улусчу чоруктуң тугун бедии-биле көдүрүп, совет кижилерни кижизидер талазы-биле партияга идепкейлиг дузалап турарлар. Сергей Бюрбюнуң, Олег Саган-оолдуң, Леонид Чадамбаның, Степан Сарыг-оолдуң, Алдын-оол Даржааның болгаш өске-даа хөй чогаалчыларның чогаалдары чүгле тыва дылга үндүрген эвес, харын база Совет Эвилелиниң өске-даа улустарының дылынга очулдурган. Тыва чурукчулар Сергей Лаңзының, Монгуш Черзиниң, Гаврил Торлуктуң, Хертек Тойбухааның ажылдары совет улустуң бүгү-нийти хүлээп көрүүшкүнүн чедип алган. Тыва улустуң шаандагы аар-берге болгаш өөрүшкү чок, бектиг амыдыралының дугайында муңгаранчыг ырларның орнунга ам Алексей Чыргал-оолдуң болгаш Ростислав Кенденбильдиң, Саая Бюрбээниң болгаш өске-даа композиторларның, чаа социалистиг үндезинге тываларның амыдыралын болгаш Тываны чаарткан Октябрьның, ленинчи Коммунистиг партияның өндүр чаагайын алгап йөрээген чаа ырлары болгаш өөрүшкүлүг музыказы Улуг-Хемниң кырында чаңгыланып турар.

Элгедел-түрегделден болгаш эрге-шөлээ чок чораан чоруктан адырылган тыва улус ам ССРЭ-ниң бүгү улустары-биле кады бодунуң социалистиг Төрээн чуртунуң алдарын сорук кириишкин-биле көвүдедип турар. Үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрериниң тос айлар планын республика 105,4 хуу күүсеткен, пландан ажыр бүдүн чартык миллион хире рубль түңге продукцияны бүдүрүп үндүрген. Дүк садарының чыл планын болгаш тараа садарының ийи ажыг планын күүсеткен бис. Күрүнеге эът болгаш сүт садарының планнарын кайгамчык хүннерде күүседип болуруунуң бүгү аргалары бисте бар.

Экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезинге эки талалыг түңнелдерни чоргаарал-биле чугаалап тургаш, бистиң ажылывыста ажыглаттынмайн турар курлавырлар, шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш четпестер ам-даа хөй деп чүвени билип, СЭКП-ниң XXIII съездизиниң, партияның ТК-ның Пленумнарының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң III сессиязының болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң II сессиязының шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырар талазы-биле ам кылыр ажыл-херектерниң бүгү чугулазын билип турар бис. Совет эрге-чагырганың төөгүлүг юбилейин — Улуг Октябрьның 50 чылын уткуувушаан, Тываның ажылчы чоннары 1967 чылда боттарының планнарын болгаш хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседип, ынчангаш чаа беш чылдың үшкү чылы—1968 чылдың улус ажыл-агыйының планнарын чедиишкиниг күүседиринге быжыг үндезинни тургузар дээрзинге чигзиниг чок.

Тыва улустуң шаанда качыгдап чораан чериниң канчаар чаартынганы, хүн бүрүде чаа чурттталга бажыңнары, бүдүрүлгелер, школалар-биле, улуска херектиг бүгү-ле чүве-биле ооң канчаар каастанып бар чорууру юбилейлиг чылдың бедиктеринден биске улам тодаргай коступ турар. Ынчаарга Улуг Октябрьның изээни—коммунизмче хүннээректээн хаялар болгаш чырыткылыг оруктар мурнувуста.

Бүгү совет кижилер-биле бир дөмей тыва улус келир үезинче бүзүрелдиг көрүп, бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелдиң тиилелгезиниң херээнге боттарының бүгү күштерин берип турарынга чоргаарланыр болгаш аас-кежиктиг болуп турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, облпрофчөвүлелинде

ОКТЯБРЬНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ УЛУГ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ 50 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ДЭЭШ ТЫВА АССР-НИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КӨДЭЭ БОЛГАШ СУУР СОВЕТТЕРИНИҢ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫЖЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлели Октябрьның 50 чылын төлептиг уткуур дээш, амыдыралдың бедик культуразы болгаш чурттакчылыг черлериң чаагайжыдылгазы дээш республиканың ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болгаш суур Советтериниң социалистиг чарыжының 1967 чылдың тос айларында түңнелдерин чугаалажып көргеш, чарышка бирги черни Эрги-Барлык көдээ Совет (даргазы эш С. Ш. Иргит) ээлээн деп санаан болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун 1500 рубль түңнүг бирги акша шаңналы-биле кады тывыскырын доктааткан. Социалистиг чарышка ийиги черни ээлээн Шуй көдээ Советке (даргазы эш О. Д. Ойдуп), Элегес көдээ Советке (даргазы эш И. И. Кудрявцев) кайызынга-даа 500 рубльдиң шаңналын, үшкү черни ээлээн Ильинка көдээ Советке (даргазы эш И. Л. Чепкасов), Аржаан көдээ Советке (даргазы эш Бичи-Уруг), Хайыракан көдээ Советке (даргазы эш О. А. Сат, Чөөн-Хемчик район), кайызынга-даа 300 рубльдиң акша шаңналын тывыскыр. Ильинка, Аржаан болгаш Хайыракан көдээ Советтерин Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр тургускан «Күш-ажылчы алдарның» дептеринге киир бижиир.

Бай-Тайга районнуң Тээли, Кара-Хөл, Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр, Кызыл-Мажалык, Өвүр районнуң Торгалыг, Солчур, Чөөн-Хемчик районнуң Алдан-Маадыр, Улуг-Хем районнуң Баян-Кол, Көк-Чыраа, Таңды районнуң Хову-Аксы, Тожу районнуң Азас, Тоора-Хем, Эрзин районнуң Нарын көдээ Советтериниң эки ажылын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлел моон-биле кады демдеглээн.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлели чурттакчылыг черлериң культуразын бедидер болгаш чаагайжыдар талазы-биле кылган ажылы дээш районнарның чурттакчылыг 46 черлерин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң дипломнары-биле шаңнаарын доктааткан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чылын төлептиг уткуур дээш республиканың ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болгаш суур Советтериниң социалистиг чарыжын организастаарынга болгаш ооң негелделерин күүседиринге идепкейлиг киришкен дээш 91 активчилерни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң «Күш-ажылчы алдарның» дептеринге киирерин шиитпирлээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1967 чылдың октябрь 31-де Чарлыы-биле республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш база Улуг Октябрьның 50 чылын холбаштыр Тыва АССР-ниң Хүндүлүг аттарын ажыл-агыйның болгаш культураның бөлүк ажылдакчыларынга тывыскан.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп атты

Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң саанчызы Долума Ендановна **Даваалайга**, Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң хойжузу Чигдеи Карымаевна **Доңгакка**, Эрзин районнуң «Чаа орук» колхозунуң саанчызы Бойдаан Шагдыржаповна **Иргитке**, Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң саанчызы Севил Мөңгеевна **Идамга**, Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң бызаа ажаакчызы Пелагея Николаевна **Кымысовага**, Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозунуң хойжузу Серендик Тукдутбеевич **Маныйоолга**, Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң саанчызы Бичик Базыровна **Натпит-оолга**, Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң хойжузу Мария Бораевна **Натпит-оолга**, Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң хойжузу Доржу Самбаевич **Ондарга**, Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң саанчызы Мария Сергеевна **Сабельниковага**, Тес-Хем районнуң «Тес-Хем» совхозунуң хойжузу Санаа Самбаевич **Самбага**, Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң хойжузу Сагбалдай Ойбанович **Сатка**, Эрзин районнуң Ленин аттыг колхозунуң инек кадарчызы Тажы Сүрүнович **Ховигаага** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору деп атты

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң тракторизи Кызыл-оол Түлүшевич **Аратнага**, Каа-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң тракторизи Адыя Кудурукович **Докталга**, Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң механизатору Фатей Гаврилович **Долгановка**, Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозунуң трактор-хову бригадазының бригадири Николай Павлович **Норкинге** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп атты

«Тыватудуг» трезиниң Хову-Аксында СУ—48 участогунуң штукатурщиктер-бүдүкчүлер бригадири Александра Яковлевна **Бойкога** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи деп атты

Кызылдың божудулга бажыңының гинекология салбырының эргелекчизи Анна Васильевна **Набатовага** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги деп атты

Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министерствозунуң кол зоотехниги Григорий Петрович **Лелюкка** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң нийти чемненилге чериниң болгаш садыының алдарлыг ажылдакчызы деп атты

Бии-Хем райпозунуң магазин эргелекчизи Андрей Николаевич **Губановка**, Эрзин райпозунуң баштаар чериниң даргазы Александр Дадаевич **Ширинге** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң харылзаазының алдарлыг ажылдакчызы деп атты

Бай-Тайга районнуң Тээлиде харылзаа белдириинниң почтальону Дуу-Дарый Байдыр-ооловна **Салчакка** тыпсыр.

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы деп атты

Тываның дылдың, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң сектор эргелекчизи, төөгү эртемнериниң кандидады Леонид Васильевич **Гребневка**, Тываның дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел истутудунуң улуг эртем ажылдакчызы, төөгү эртемнериниң кандидады Владимир Чолдак-оолович **Очурга**, персональдыг пенсионер, төөгү эртемнериниң кандидады Хамид Мухамедович **Сейфулинге**, Тываның дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң улуг эртем ажылдакчызы, филология эртемнериниң кандидады Мария Андреевна **Хадаханэге** тыпсыр.

★ ★

Тыва АССР-нин Дээди Совединиң Хүндүлел бижии-биле

Октябрьның Социалистиг Улуг революциязының 50 чылы-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1967 чылдың октябрь 31-де Чарлыы-биле республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге чедип алган улуг чедиишкиннери дээш улус ажыл-агыйының база культураның хөй санныг мурнакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан. Оларның аразында үлетпүрнүң, тудугнуң, көдээ ажыл-агыйның болгаш культураның хөй санныг мурнакчылары база партия, совет болгаш ажыл-агый ажылдакчылары кирип турар.

КӨДЭЭ БОЛГАШ СУУР СОВЕТТЕРИ ЮБИЛЕЙГЕ

Социалистиг чарыштың түңнелинге хамаарыштыр

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профэвилелдерниң область чөвүлели республиканың көдээ болгаш суур Советтериниң Октябрьның 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген. Көдээниң ажыл-ишчилери социалистиг чарышка калбаа-биле киржип, часкы, чайгы, күскү-даа үелерде көдээ ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле улуг ажылдарны чорудкан. Суурларның чаагайжыдылгазын экижидер, чурттталга бажыңнарының арыг-шевериң бедидер, бүдүрүлге болгаш чурттталга тудугларын, чунар-бажыңнарны, кудуктарны, көвүрүглерни, орук, кудумчу тудугларын немей кылыр талазы-биле улуг ажылдар кылдынган. Социалистиг чарыштың негелделерин күүсеткен көдээ, суур Советтериниң саны өскен.

Районнарның күүсекчи комитеттериниң киирген материалдарын хынап көргеш, чарыштың комиссиязы түңнелди үндүрген. Ону барымдаалааш, Министрлер Чөвүлели, профэвилелдерниң область чөвүлели чарыштың **бирги черин Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык көдээ Совединге** (даргазы С. Иргит), **ийиги черлерин Таңды районнуң Элегес көдээ Совединге** (даргазы Н. Кудрявцев) болгаш **Бай-Тайга районнуң Шуй көдээ Совединге** (даргазы О. Ойдуп), **үшкү черлерни Каа-Хем районнуң Ильинка көдээ Совединге** (даргазы И. Чепкасов), **Бии-Хем районнуң Аржаан көдээ Совединге** (даргазы М. Бичии-Уруг) болгаш **Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан көдээ Совединге** (даргазы Э. Сат). тывыскан.

Бирги черни ээлээн көдээ Советке Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун база 1500 рубльдиң шаңналын, ийиги черни ээлээн ийи көдээ Советтиң кайызынга-даа 500 рубльдиң шаңналын, үшкү черни ээлээн үш көдээ Советтиң кайызынга-даа 300 рубльдиң шаңналдарын тывыскан.

Ооң-биле чергелештир көдээ база суур Советтериниң социалистиг чарыжының негелделерин эки күүсеткен дээш элээн хөй көдээ болгаш суур Советтерин доктаалга демдеглээн. Ооң иштинде Бай-Тайганың Кара-Хөл, Барыын-Хемчиктиң Шекпээр көдээ, Кызыл-Мажалык суур Советтерин, Өвүрнүң Торгалыг, Солчур, Улуг-Хемниң Баян-Кол, Көк-Чыраа, Тожунуң Азас, Эрзинниң Нарын көдээ Советтерин болгаш Таңдының Хову-Аксы суур Совединге болгаш өске-даа черлерни мактап демдеглээн.

Суурларны болгаш чурттакчылыг черлерниң культуразын бедидеринге, чаагайжыдылга ажылдарын экижидеринге бедик көргүзүглерни чедип алган 45 суурларны, чурттакчылыг черлерни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдерниң область чөвүлелиниң Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр тургускан диплому биле шаңнаан. Ооң иштинде Өвүрнүң Бора-Шай, Кара-Тал, Сарыг-Хөл, Улуг-Хемниң Чаш-Тал, Каа-Хемниң Мерген, Тожунуң Талым суурлар Туран хоорай, Тес-Хемниң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының төвү бар.

Ол ышкаш социалистиг чарышты калбартырынга, ооң негелделериниң күүселдезин организастаарынга идепкейлиг киришкен 63 депутатты, 28 активти, 30 ажыг хөй-нийти организацияның удуртукчуларын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдерниң область чөвүлелиниң Октябрьның 50 чыл оюнга алдар кылдыр тургускан «Күш-ажылга алдар» деп дептеринге киир бижээн. Чарышка бирги черни ээлээн Эрги-Барлык көдээ Совединиң ажылының стилин, аргазын ап көрээлиңер. Советтиң организас-массалыг ажылынга депутаттар болгаш хөй-нийти организациялары, колхоз баштаар чери, ооң активи чаңгыс дем-биле идепкейлиг киржип турар. Ооң девискээринде турар «Большевик» колхозтуң мал, чер болгаш өске-даа бүдүрүлге ажылдарында Советтиң депутаттарын быжыглаан. Планныг онаалгаларны, партияның болгаш чазактың доктаал-шиитпирлериниң күүселдезин организастаарын, ооң хыналдазын чорударын көдээ Советтиң күүскому, ооң кежигүннери, депутаттар, доктаамал комиссиялар боттандырып турар.

Бо бүгүнүң ачызында «Большевик» колхоз бо чылдың үшкү кварталында күрүнеге сүт садарының чыл планын 107 хуу, дүктү 147,8 хуу, эътти 102 хуу, тарааны 8,8 катап, мал бажы өстүрериниң күрүне планын чүзүн аайы-биле ажыр күүсеткен.

Культура албан черлериниң кышка белеткелин чогуур үезинде дооскан. Ортумак школаның чаа тудуун дооскаш, ажыглалда киирген. Колхозтуң күсели-биле бо чылын школачылар лагерин ажыткан. Школа назылыг уруглар өөредилгеде бүрүн хаара туттунган. Көдээ аныяктарның кежээки школазы, уран-чүүл бөлгүмү доктаамал ажылдап турар, көдээ интеллигенция чоннуң чурттталга-амыдыралының культуразын бедидер талазы-биле эвээш эвес ажылды чорудуп турар.

Колхоз бо чылын чунар-бажың тудуун дооскан, 10 чурттталга бажыңнын тудуп ажыглалда киирген. Эмнелге пунктузунуң чанынга пландан ажыр бир бажыңны туткан. 3900 дөс ыяшты, 670 дөс чимистиг үнүштү немей олурткан. Тараан ыяштарның ажаалдазын эки организастаан.

Көдээ Совет-биле колхоз баштаар чери чаңгыс дем-кадып ажылдап, хөй-нийти организацияларын организастыг ажылдарга калбаа-биле кииришт ирип турар. Ферма, бригадалар болгаш кудумчу, кварталдар аразынга социалистиг чарышты организастааш, ооң түңнелин өй-шаанда үндүрүп келген.

Октябрьның 50 чыл оюнга алдар болдурган чарышка республиканың өске-даа элээн хөй көдээ, суур Советтери эки чедиишкиннерлиг болганын чарыштың түңнели көргүзүп турар. Ындыг болзажок чамдык Советтер — чарыштың негелделери: ыяш олуртур, спорт шөлдерин деңнир, малчыннарга оран-бажың тудар, оларны эки шынарлыг өг-биле хандырар дээн ышкаш ажылдарны кылза-даа, Советтерниң организас-массалыг ажылдарынче база хөй-нийти организацияларының ажылынче сагыш салбайн келген. Чижээ: Барыын-Хемчик районнуң Ак көдээ Соведи чарыштың негелделерин күүседир талазы-биле элээн эки ажылдаан. Ынчалза-даа суурнуң чаагайжыдылгазынче шоолуг кичээнгей салбаан. Таңды районнуң Межегей көдээ Соведи база шак ындыг болган. Өске-даа элээн хөй көдээ болгаш суур Советтериниң түңнелдерин көөрге база-ла ындыг боop турар. Кызыл-Мажалык суурда хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар чорук көвүдээн. Суурнуң нийти культурлуг байдалын көдүрер ажылдарже кичээнгейни кошкаткан.

Ооң-биле чергелештир көдээ болгаш суур Советтериниң социалистиг чарыжын удуртуп турарында улуг четпестер бар. Чарыштың негелделерин бадылаан Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдерниң область чөвүлелиниң доктаалын база чарыштың негелдезин барымдаалавайн түңнел үндүрер чоруктар Тожу, Бай-Тайга, Улуг-Хем болгаш Кызыл хоорай күүскомнарында бар. Ол районнарның профэвилел комитеттери көдээ Советтерниң чарыжының түңнелин үндүрүп чугаалажырынга безин киришпейн турар. Тес-Хем району көдээ Советтериниң чарыжының түңнелин озалдатканындан республика түңнелинге киришпээн. Ол ышкаш Эрзин району Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдерниң область чөвүлелиниң «Күш-ажылга алдар» дептеринге киир бижиир мурнакчыларны республика комиссиязынга киирбээн. Моон соңгаар ындыг харысалга чок чорукту болдурбазы күзенчиг.

Юбилейлиг чылда республиканың көдээ болгаш суур Советтери багай эвес ажылдааның чарыштың түңнелдери көргүзүп турар. Ынчангаш ам сорулга болза төөгүлүг байырлалга уткуштур чедип алган чедиишкиннерни улам быжыглавышаан, социалистиг чарышты моон соңгаар-даа калбартып чорударынче көдээниң ажыл-ишчилерин эвилелдээр, чарыштың негелделерин күүседирин ам-даа уламчылаар ужурлуг бис.

М. ОНДАР-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер
Чөвүлелиниң оргинструктор
килдизиниң улуг инструктору.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ШАҢНАЛДАРЫ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга, хамааты дайынга болгаш 1917—1922 чылдарда Совет эрге-чагырганы доктаадып тургузары дээш демиселге идепкейлиг киришкени дээш, Улуг Октябрьның бежен чылы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1967 чылдың октябрь 28-тегн Чарлыы-биле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының идепкейлиг хөй бөлүк киржикчилерин, хоочун большевиктерни, кызылгвардейжи чорааннарны, Кызыл Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларын, кызыл партизаннарны, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарының, ревкомнарның, Бүгү-эвилелдиң Онза Комиссиязының болгаш милицияның ажылдакчыларын, Онза даалга кезектериниң, аъш-чем отрядтарының дайынчыларын база 1917—1922 чылдарда Совет эрге-чагырганы доктаадып тургузар дээш демиселге онза шылгараан, ам РСФСР-де чурттап турар өске-даа кижилерни ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Оларның аразындан тыва АССР-ден шаңнаттырганнар болза:

КЫЗЫЛ ТУК ОРДЕН-БИЛЕ

Ноговицын Григорий Матвеевич

КҮШ-АЖЫЛЧЫ КЫЗЫЛ ТУК ОРДЕН-БИЛЕ

Пильчир Семен Тойбанаевич
Семенов Михаил Данилович
Танов Седип-оол Токпакоолович

КЫЗЫЛ СЫЛДЫС ОРДЕН-БИЛЕ

Антипин Иван Николаевич
Барков Павел Петрович
Белокопытов Геннадий Всеволодович
Верходубов Василий Федорович
Гилев Кирилл Прохорович
Казанцев Фатей Фомич
Карпов Петр Федорович
Кокулов Афанасий Андреевич
Кононов Назар Евдокимович
Кудрявцев Григорий Кирьянович
Лантухов Григорий Ефимович
Марченко Иван Иванович
Мордвинцов Куприян Степанович
Пятков Гавриил Савельевич
Субботин Емельян Николаевич

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» ОРДЕН-БИЛЕ

Колодей Яков Иванович

«ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Бакуров Иван Васильевич
Грудинин Трофим Самойлович
Коровин Иван Григорьевич
Кузьменко Михаил Федорович
Кулев Николай Яковлевич
Логинов Денис Иванович
Носов Иван Дмитриевич
Сотников Роман Тимофеевич

«ДАЙЫНЧЫ АЧЫ-ХАВЫЯАЛАРЫ ДЭЭШ» ДЕП МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Абанин Меркурий Иванович
Афанасьев Патракей Кузьмич
Багрецов Лука Егорович
Барков Инокентий Петрович
Барков Петр Петрович
Баранов Николай Иванович
Волченко Иннакентий Никонович
Галкин Семен Васильевич
Головин Митрофан Арсентьевич
Горбунов Михаил Николаевич
Грешкин Иосиф Антонович
Деревягин Иван Михайлович
Елисеев Родион Савельевич
Елупахин Макар Романович
Ерлин Василий Артемьевич
Залуцкий Адам Минович
Захаров Дмитрий Кузьмич
Казанцев Матвей Кузьмич
Калинкин Артемий Иванович
Калинкин Василий Иванович
Кирьянов Миней Диментьевич
Кочетова Ольга Григорьевна
Крайнов Павел Иванович
Кузнецов Василий Хрисантьевич
Кулаков Роман Филиппович
Лантухова Варвара Алексеевна
Маадыр-оол Иван Чанзанчикович
Макаров Андрей Васильевич
Михальченко Тимофей Дмитриевич
Молчанов Иван Иванович
Непомнящих Иван Семенович
Носков Иосиф Калинович
Пахоруков Антон Гурьянович
Погудин Александр Александрович
Поскотин Алексей Иванович
Смелых Егор Панкратович
Соколов Парфен Яковлевич
Соловьев Виталий Евгеньевич
Спрыгин Миней Пименович
Суворов Александр Семенович
Татарченко Савелий Сергеевич
Тутатчиков Павел Константинович
Тырышкин Иван Дмитриевич
Угдужеков Павел Александрович
Шубин Иван Яковлевич
Шумов Максим Терентьевич
Арков Никандр Ефремович

БҮДҮРҮЛГЕ КУЛЬТУРАЗЫНЫҢ БОЛГАШ БҮДҮРҮЛГЕ ЭСТЕТИКАЗЫНЫҢ ХӨЙ-НИИТИ КӨРҮЛДЕЗИНИҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ—БҮДҮРҮЛГЕЛЕРНИ, ТУДУГ БОЛГАШ ТРАНСПОРТ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫН ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Бүдүрүлге культуразының болгаш бүдүрүлге эстетиказының хөй-нииги көрүлдезин чорударынга идепкейлиг киржилгези болгаш ону экижидер талазы-биле кылган ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

«Тувавтодортранст» трестиң № 2 АТА-зын;

Чиик үлетпүрнүң Красноярск эргелелиниң дааранылга комбинадын;

ССРЭ-ниң Үлетпүр-тудуг материалдар министерствозунуң «Тыва даг-дүгү» комбинадын;

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң республика типографиязын;

Харылзааның Тыва республика эргелелиниң Кызыл радио төвүн;

Тыва руда эргелелиниң «Кызыл хавак» шахтазын.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң
Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң
Президиумунуң Секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1967 чылдың ноябрь 1.

Парторганизацияларда

Коммунист бүрүзүнге даалга

«Межегей» совхозтуң партия организациязы коммунистерни хөй нииги ажылдарынга киириштирер талазы-биле элээн арга-дуржулгаларны чедип алган. Оларның бирээзинге коммунистерге партийжи даалгаларны берип, ооң күүселдезин хынап турарындан көрүп болур.

Партбюро коммунистерге партийжи даалгаларны бээрде хынамчалыг, коммунист бүрүзүнүң кайы ажылга таарыжырын көрүп турар. «Хөй-нииттиниң ажылынга коммунист кандыг бертелерге таварышы бээрин хайгаарап, кандыг дузаны партбюронуң талазындан көргүзүп болурун өөренип көрүп турар бис»—деп, партбюро секретары эш Полунина чугаалап турар. Партийжи даалга — коммунистерниң идепкейин көдүрериниң чугула чепсээ деп чүвени партбюро бодувун практиктиг ажылындан көрген. Ооң күүселдезин партбюро кежигүннери хынап турар. Коммунистерниң партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының дугайында айтырыгны партия хуралынга база чугаалашкан. Партбюронуң талазындан кижилерге негелдени күштелдирген соонда, коммунист бүрүзү бодунуң харыысалгазын бедиткен.

Күскү хову ажылдарының үезинде коммунистер Таль, Караваева, Дардаш, Санчай, Козина, Заркевич олар бригадаларга беседа кылып, социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп турганнар. Хадыңның хойжу бригадазында коммунист Оюн Сырат агитатор. Ол хойжуларга иштики, даштыкы амыдыралдан солун чүүлдерни үргүлчү чугаалап берип турар. Коммунист эш Рихирев пропагандист болбушаан, партия хуралдарын белеткээринге идепкейлиг киржип турар. Эш Каповскийге баштаткан улусчу контрольдуң бөлүү тарааны чидериг чок, шынарлыг ажаап алыры дээш хайгааралды күштелдирген, а коммунистер Беленков, Коваленко олар бригадаларга, фермаларга агитхуудустарга бүдүрүлгениң мурнакчыларының дуржулгаларын нептередип, четпестерни өй-шаанда илередип турган.

Аныяк коммунистерге партийжи даалганы баштай шыдаар хиреанбиле берип, сөөлзүредир элээн нарын даалгаларны дагзып турар.

Партийжи даалгаларны күүседип тургаш, кижилер ажыл-херекке өзүп турар. Кара-Булуң салбырында эмчи пунктузунуң эргелекчизи В. Караваева баштай агитатор турганындан ам ында партия бөлүүн удурту берген.

С. ТУШКОВ.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары

Эрзин районнуң Ленин аттыг колхозта партком коммунистерниң күжүн колхоз бүдүрүлгезиниң чугула адырларынга таарыштыр тургузуп, оларның харыысалгазын бедидип турар. Оларны дамчыштыр партияның полит-массалыг болгаш организастыг ажылдарын чоң ортузунга чорудуп турар.

Ооң-биле чергелештир коммунистер күш-ажылга боттарының үлегерлиг, мурнакчы чоруун көргүскеннер. Район Совединиң депутады Дамдын Сүрүң чүс төрүүр хойга онаапттыр 102 хураганны ап, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү кыргып алган. Колхозтуң Тере-Хөлде хойжу бригадазында Лакпаевтерниң өг-бүлези оренбургчуларның аргазы-биле хой кыргырынга республикага тергиидээн. Коммунистер Дешки Дагба, Эгер Намзырай оларның эргелекчилээн фермалары сүт бүдүрүлгезин көвүдедип, планын ажыр күүсеткеннер. Саанчылар Ханды Чылбакай, Саая Хорлуу 1000 кг-дан өрү сүттү бир саар инекке онаапттыр саап ап турарлар. Механизаторлар Иван Санчы, Чырандай Лакпаев, Далаңдай Норбу, Дулай Бадаа олар часкы тарылганы бедик агротехниктиг деңнелге, чогуур хуусаазында тарыырынга эки киришкеннер.

Тудуг бригадири коммунист Дамба Чааш, ол бригадада Кыргыс Сазаа ажылга кежээ, хөй-ниитичилер болуп турар. Хоочун коммунистер Серен Сонам, Даваа Чап олар харназыны улгады берген болза-даа, амдаа идепкейжилерниң одуруундан чыдып калбааннар. Коммунист К. Маңгаа колхозтуң автопарыгының ажылын элээн экижиткен.

Амгы үеде мал кыштаглаашкынынга кичээнгейни мөөңнээн. № 1, 2 хойжу бригадалар кышка эки белеткелдиг ужуражып турар. Хойжулар Барыс-Хөө, Бүдү Брат, Бадарчы, Дамдын Сүрүң олар кыштагларында сигенни белеткеп, кажаалар септелгезин доосканнар.

Бо хүннерде колхозчуларның ортузунда байырлал бүдүүзүнүң шалыпчы ажылдары калбарган. Ооң мурнуку одуруунда коммунистер чоруп турар.

С. ОНДАР,
колхозта партком секретары.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга холбаштыр келдерел дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Хөй-нииттиге улуг айыыл болбас кемниг херектерни эң баштай кылган болгаш ниитилелдиң мурнунга боттарының буруузун эдип алырынче чүткүлүн үлегерлиг сагылга-чурумнуг болганы-биле, ак сеткилдиг ажылдаары-биле бүзүредип көргүскен хамаатыларга келдерел берип болур деп, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 50 чыл оюнга холбаштыр база социалистиг гуманизмниң принциптерин удуртулга болдурбушаан санап тур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

1. Хосталгазын ийи чыл чедир хуусаалыг казыдып шиитирген ийикпе хосталгазын казыыры-биле холбашпаан кеземчеге шиитирген кижилерни кеземчеден хостаар.

2. Хосталгазын беш чыл чедир хуусаалыг казыдып шиитиргеннерни кеземчеден хостаар:

а) Совет Төрээн чуртту камгалаар талазы-биле дайынчы тулчуушкуннарга киришкени дээш ССРЭ-ниң орденнери, медальдары-биле шаңнаткан кижилерни база дайын инвалидтерин;

б) 17 хар чедир назылыг уругларлыг херээженнерни болгаш иштиг херээженнерни;

в) 60 хардан улуг назылыг эр кижилерни болгаш 55 хардан улуг назылыг херээженнерни;

г) 16 хар четпээн назылыында херек кылыпкан кижилерни,

д) омаарымча чок болганының уламындан херек кылыпкан кижилерни кеземчеден хостаар.

3. Хосталгазын ийи чылдан ажыг хуусаалыг казыдып шиитирген кижилерниң кеземчезиниң бо Чарлык күштүг болур хүнге чедир эрттирбээн кезииниң чартыын кызырар.

4. Хосталгазын ийи чыл чедир хуусаалыг казыдар кеземчеге ийикпе хосталгазын казыыры-биле холбашпаан кеземчеге онаар деп хоойлуда көрдүнген, бо Чарлыктың күштүг болурунуң мурнунда кылган херектерниң дугайында база хосталгазын беш чыл чедир хуусаалыг казыыр кеземчеге онаар кылдыр көрдүнген, бо Чарлыктың 2-ги чүүлүнде санаттынган кижилерниң кылган херектериниң дугайында бүгү херектерниң болгаш судтарга көрдүнмээн херектерниң истелгезин чорударын соксадыр.

Хосталгазын ийи чылдан ажыг хуусаада казыыр кеземчеге онаар кылдыр хоойлуда көрдүнген херектерниң дугайында база хосталгазын беш чылдан ажыг хуусаалыг казыыр кеземчеге онаар кылдыр хоойлуда көрдүнген, бо Чарлыктың 2-ги чүүлүнде санаттынган кижилерниң кылган херектериниң талазы-биле келдерел бээриниң дугайында айтырыгны бо Чарлыктың 1-ги, 2-ги болгаш 3-кү чүүлдерин ёзугаар суд шиитпирлээр.

5. Бо Чарлыктың 1-ги, 2-ги болгаш 3-кү чүүлдеринде санаттынган кижилерни шөлүүр ийикпе чайладып үндүрер янзылыг немелде кеземче хемчээнден хостаар.

6. Келдерел бербес кижилер:

а) күрүнеге онза айыылдыг кемхеректерни база «Күрүне херектерин үүлгеткен ужурунда кеземче харыысалгазының дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунуң 14, 14-1, 15, 16, 17, 23, 24 болгаш 25 чүүлдеринде, «Шериг херектерин үүлгеткен ужурунда кеземче харыысалгазының дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузунуң 2 чүүлүнүң «а» болгаш «б» кезектеринде, 4 чүүлүнде, 6 чүүлүнүң «а» кезээнде, 11 чүүлүнүң «а» болгаш «в» кезектеринде, 13 чүүлүнүң «а» кезээнде, 19 чүүлүнүң «д» кезээнде, 21 чүүлүнүң «а» болгаш «в» кезектеринде көрдүнген кемниг херектерни үүлгеткен ужурунда хосталгазын казыдып шиитиргеннерге;

б) камгаланырының эргежок чугула хемчээн улгаттырыпкаш ийикпе сеткил-сагыш күштүг хөлзээн байдалга кижи өлүрген херектен аңгыда, сагыштыы-биле кижи өлүрген дээш; камгаланырының эргежок чугула хемчээн улгаттырыпкаш ийикпе сеткил-сагыш күштүг хөлзээн байдалга кижи кемдеткенинден аңгыда, кижиниң мага-бодун сагыштыы-биле аар-берге кемдеткен; милиция ажылдакчызының ийикпе улусчу дружинниктиң амы-тынынга халдаан; херээжен кижини күштеп күчүлээн; күрүнениң ийикпе нииттиниң хөреңгизин оорлаарын катаптап азы улуг ийикпе онза улуг хемчээлдии-биле үүлгеткен; оттуг чепсек, дайынчы чемзектер ийикпе частыр чүүлдер оорлаан; хыдылга; үптелге; хамаатыларның хууда хөреңгизин оорлаарын катаптап үүлгеткен; хээли алган, хээли берген азы хээлилежиринге төлээлекчи болган; кара сагыштыг хулиганнаашкын; хөй-нииттиниң корум-чурумун каржызы-биле чөрчүп үрээр бөлүглежиишкинниг үүлгедиглер кылырын организастаан ийикпе аңаа идепкейлиг киришкен; наркотиктиг чүүлдерни белеткээн, сайгарган ийикпе сайгарар дээш ону тып ап турган; назы четпээннерни кемниг херектер үүлгедиринче күткүп киирген дээш хосталгазын казыдып шиитиргеннерге;

в) онза айыылдыг рецидивистер деп санаттырганнарга база сагыштыы-биле херек үүлгеткен дээш ооң мурнунда хосталгазын казыдып шиитирип чораан болгаш катап сагыштыы-биле херек үүлгеткеш, хосталгазын казыдып шиитиргеннерге;

г) судтуң онааган кеземче хуусаазын четче эрттирериниң бетинде хосталга казыыр черлерден келдерел, өршээл көргүскен аайы-биле, хуусаа бетинде шенелделиг ийикпе өске-даа барымдааларның аайы-биле хостальш үнгеш, катап сагыштыы-биле херек үүлгеткеннерге;

д) кеземче эрттирип турган үезинде өжегээр чурум үреп турарларга келдерел бербес.

7. Бо Чарлыктың күштүг болурунуң мурнунда административтиг чурум ёзугаар хемчег алыр частырыглар кылыпкан кижилерниң үлегерлиг сагылга-чурумнуг, ак сеткилдиг ажылдап турарын барымдаалааш оларны хемчег алырындан хостаар.

8. Бо Чарлык парлаттынып үнген хүнүнден эгелээш күштүг болур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1967 чылдың октябрь 31.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ
ДАШТЫКЫ ИНФОРМАЦИЯЛАР

„СОВЕТ ЭРТЕМНИҢ ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧЕДИИШКИНИ“

Орбитага автоматтыг тудуштурулганы даштыкыда канчаар көрүп турары

ЧЕХОСЛОВАКИЯ

Черниң кылымал спутниктериниң орбитага автоматтыг тудушканының дугайында Москвадан келген дыңнадыг Чехословакияга бирги чергениң чаа медээзи болган. Чехословак радио, телевидение ол дугайында информацияны каш удаа дамчыткан. ЧТК агентилел ол информацияны бүгү чуртка тараткан. Чехословак радио кылымал спутниктерниң автоматтыг тудушканын «совет эртемниң болгаш техниканың база бир шылгараңгай чедиишкини» кылдыр үнелеп көрген.

КУБА

«Орбитага совет кылымал спутниктерниң автоматтыг тудуштурулгазын черден радио дамчыштыр боттандырганы болза, октаргайны шиңгээдип алырынга эртемниң өндүр чаагай чедиишкини болур» деп, Кубаның Эртемнер академиязының астрономия болгаш метеорология департаментизиниң директору Луис Ларрагоити совет эртемденнерниң болгаш инженерлерниң чаа чедиишкинин ынчаар үнелеп көрген. Автоматтыг тудуштурулганы ол хире ылаптыг күүседир арганы берген аппаратураның болгаш механизмнерниң сайзыраңгайынга бодунуң магадаашкынын Луис Ларрагоити СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

ЯПОНИЯ

Черниң кылымал спутниктерин орбитага автоматтыг тудуштурарын Совет Эвилели боттандырган дугайында СЭТА-ның дыңнадыы Японияга орай дүне келген. Ындыг болза-даа бүгү солуннар чыскааган материалдарын ужулгаш, ол дыңнадыгны бирги арыннарынга парлап үндүрген.

Космостуң совет шинчикчилериниң чаа чедиишкинин япон парлалга «төөгүлүг чедиишкин», «Айже оруки чаа базым», «космос станцияларын тургузарынга орук ажыттынган» деп үнелеп көрүп турар.

«Космос-188» биле «Космос-186» деп совет спутниктерниң тудушкан дугайында дыңнадыгны тайылбырлавышаан «Майнити» солуннуң бижип турары болза, шуут дистанциялыг башкарылга-биле космос корабльдерин чоокшулаштырары болгаш тудуштурары орбитага космонавтарлыг корабльдерни тудуштурарынга бодаарга, дыка нарын херек-тир. Совет Эвилели космостуң аажок улуг корабльдерин космосче салып үндүрүп, оларны чаңгыс аай каттыштырган, ынчангаш космос станциязын тургузар үе ырак эвес ышкаш-тыр деп, ол солун бижээн.

ФРАНЦИЯ

«Ужудуушкунда ийи спутниктерни автоматтыг тудуштурары космонавтиканың төөгүзүнде эң-не баштай боттандыргаш, совет эртемденнер космоска ужуражыышкыннарның магалыг техниказын бүрүн шиңгээдип алган» деп, Юньон Франсэз Д'энформасьон агентилелдиң эртем тайылбырлакчызы бижип турар. Бо шенелде космонавтиканың мурнунга аажок улуг аргаларны ажыдып турар. «Венера-4»-түң фантасчы эрес-маадырлыг чоруу болгаш бөгүнгү шенелдениң чаа чедиишкини болза, космосту шиңгээдип алыр херекке ниитизи-биле совет эртем кайы хире чедиишкиннерни чедип алганын көргүзүп турар» деп, тайылбырлакчы бижээн.

АНГЛИЯ

Лондон солуннар «Космос-186» биле «Космос-188» дээр кылымал спутниктерниң орбитага тудушкан дугайында дыңнадыгны чаа кол медээ кылдыр көрүп, бирги арыннарынга парлап үндүрген. «Таймс» солуннуң эгезинде «Орустарның тиилээлгези» деп бижээн. «Дейли мейл», «Сан» болгаш «Морнинг стар» солуннар «фантасчы чедиишкин-дир» деп бижээн. Совет Эвилели тудуштурар болгаш аңгылаандырары-биле ийи дакпыр чедиишкинни бүгүнү хаара туткан ээлчеглиг шенелдеге чедип алган дээрзин солуннар демдеглээн. Бо чедиишкинни космосту шиңгээдип алырынга чаа базым кылдыр солуннар санап турар.

Орбитага автоматтыг тудуштурулга космос корабльдериниң дыка нарын таарыштырылгазынга онза ылаптыг чорукту негеп турар дээрзин солуннар демдеглээн. «Бо техниктиг тиилелге орус улустуң мергежилиниң болгаш чоғаадыкчы чоруунуң дугайын херечилеп турар» деп, «Дейли экспресс» медеглээн. «Совет чедиишкин АКШ-тың чедиишкининден ыракта ашкан» деп, «Дейли мейл» солун бижип турар.

АКШ

«Космос-186» биле «Космос-188» совет спутниктерниң автоматтыг тудуштурулгазының дугайында дыңнадыг Нью-Йорк солуннарының арыннарында кол черлерни ээлээн.

СЭТА-ның дыңнадыгларын бирги арыннарынга парлавышаан, солуннарның демдеглеп турары болза, орбитага автоматтыг тудуштурулганы эң-не баштай боттандырган. Орбитага автоматтыг тудуштурулга Совет Эвилелиниң «төөгүлүг өске-даа чедиишкининиң»—Венерага автоматтыг станцияны хондурарын боттандырган соонда удаваанда болганынче кичээнгейни солуннар угландырып турар.

АВСТРАЛИЯ

Сидней, Мельбурн болгаш Канберра хоорайларының радиостанциялары сөөлгү медээлерин орбитага спутниктерниң автоматтыг тудушкан дугайында дыңнадыглар-биле эгелээн.

«Россиядан келген медээлер магалыг-ла-дыр. Бир медээ өскезинден улам кайгамчык болур-дур. Орустар космоска ылап-ла тергиидээн-дир» деп, Сидней радиозу дамчыткан.

«Советтер бодунуң национал байырлалын магалыг тиилелгелер-биле уткуп турар» деп, Мельбурн радиозу медеглээн.

ГДР

«Нойес дойчланд» солуннуң редакция чүүлүнде бижээни: «Венера-4»-түң чымчак хонупкан дугайын магадаарын бүгү делегей ам-даа үргүлчүлевишаан турар үеде Совет Эвилели космосту шинчилээринге чаа тиилелгени чедип алган. Черниң кылымал ийи спутнигин автоматтыг тудуштурарын кижи төрелгетенниң төөгүзүнде эң-не баштай боттандырган. Бо болза Улуг Октябрьның 50 чылынга кайгамчык болгаш магалыг белек-тир. В. И. Ленинниң чурту-биле найыралдың бузулбас харылзаалары-биле холбаалыг ГДР-ниң чону космосту шинчилээринге чаа өндүр чаагай тиилелге-биле холбаштыр совет улуска, ооң эртемденнеринге, инженерлеринге болгаш ажылчы чоннарга чүректиң ханызындан байырын чедирип турар.

* * *

Космостуң ийи корабльның автоматтыг тудуштурулгазы болза, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының хостааны улусчу күчүлүг күштерниң көргүзүү болур дээрзин Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының чиңгине секретары Луи Сайян СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

КАР

«Совет Эвилелиниң космоска чаа тиилелгези. Элекроника-биле ажылдаар «мээ» орбитага ийи космос аппарадын эң-не баштай «тудуштуруп турар»—ындыг эге-биле «Аль-Ахбар» солун ССРЭ-ниң чаа чедиишкининиң дугайын бодунуң номчукчуларынга дыңнадып турар. «Ол болза, Айже кижиниң ужудуушкунунуң оруунга чугула базым болурун тускай эртемниглер санап турар» деп, «Аль-Ахрам» солуннуң эгезинде бижээн. «Ийи совет кылымал айлар уткужуп турар!» деп, Аль-Гумхурия» солун медеглээн.

НОРВЕГИЯ

«Совет спутниктерниң уткужарын саналга машиназы удурткан. Космос станцияларын тургузарының планнарында чугула звено». «Совет Эвилели космоска чаа тиилелге-биле байырлап турар. Ийи спутникти космос делгеминге автоматтыг тудуштурган»—ындыг эгелер-биле Норвегияның төп солуннары совет эртемденнерниң чаа чедиишкининиң дугайын дыңнаткан.

(СЭТА).

2.473-ТҮ ДҮЖҮР АТКАН

ХАНОЙ. (СЭТА). Октябрь 31-де Вьетнам улус армиязының зенитчиктери ВДР-ниң найысылалы Ханойнуң агаар делгеминче шургуп кирген бир америк самолётту дүжүр аткан.

Тодараттынган медээлер-биле алырга, Вьетнам улус армиязының кезектери Куангбинь можуга база бир америк самолётту дүжүр аткан.

Ынчангаш Вьетнамның Демократтыг Республиказының девискээриниң агаарынга дүжүр аткан америк самолёттарның ниити саны 2.473 четкен.

Мурнуу-вьетнам патриоттарның чедиишкиннери

ХАНОЙ. (СЭТА). Октябрьның баштайгы он хонуунда Куангчи болгаш Тхыахвем можуларга мурнуу-вьетнам патриоттар дайзынның 1.200 солдаттарын сандан үндүрген, ооң иштинде 400 хире американнар бар болган. 60 ажыг бронетранспортёрларны узуткаан, 3 самолётту дүжүр аткан, 8 көвүрүглерни болгаш 150 казармаларны буза девискен.

Ол дугайын ВИА агентилел Хосталга агентилелдиң дыңнадыын барымдаалааш, дамчыдып турар.

НИГЕРИЯДА ДАЙЫН ЧОРУДУЛГАЛАРЫ

ЛАГОС. (СЭТА). Нигерияның федералдыг шериг чазааның шериглери чурттуң Чөөн облазының девискээринге дайын чорудулгаларын үргүлчүлевишаан. Энугу, Бонни болгаш Нсукка хоорайларның чоогунга чөөн-нигерий шеригниң кезектериниң удур шаап халдаашкынын чедишкинниг ойтур шапкан. Ында чарлааны-биле алырга, Бонни хоорайның районунга тулчуушкуннар чоруп турда чөөн-нигерий шеригниң кезектери аар чидириге таварышкан. Нсукка хоорайның чоогунга бөлүк чөөн-нигерий свайперлерни тудуп алган.

Күш-ажылчы чедиишкиннер-биле

Кызыл хоорай Совединиң «Тере-Хөл» колхозунда Сарыг-Хол сүт-бараан фермазының коллективи Октябрьның социалистиг Улуг революциязының төөгүлүг 50 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турар. Юбилейлиг чылда ферманың саанчылары сүт саалдазын көвүдеткен болгаш күрүнеге 45 тонна сүт садар дээн хүлээлгезин 53 тонна кылдыр күүсеткен. Он айларның дургузунда сарыг-холчүлер ниитизи-биле 1629 центнер сүттү болгаш сүт продуктуларын бүдүргеннер.

Мурнакчыларның хүрээлеңи фермада өскен. Эштер Мария Балган, Тамара Идам, Кол Мыра олар 1967 чылда инек бүрүзүнден сүт саарының планын хуусаа бетинде октябрь 1-ге чедир күүсеткилээн болгаш улуг байырлаага алдар болдурган социалистиг чарыштың шалыпчылары болган. Василий Севекович Ловуй—«Тере-Хол» кодээ ажыл-агый артелиниң тургузукчуларының бирээзи. Төрээн колхозунуң ниэзн ол 1949 чылдан бээр кадарып келген.

Коллектив бо чылын база кышка хынамчалыг белеткенген: 2500 центнер сиген кезип алыр дээн планны 2900 центнер кылдыр күүсеткен, 9 кыштагларда кажааларны болгаш чуртталга бажыңнарын бүрүн септеп, чылыглаан, кажаа иштинге чадар одекти 810 кубометрни белеткээп, ийи аал иштн чурттаар бажыңны ажыглалга киирген.

Малдың чайгы, күскү семиртилгезин бо чылын база дээре организастаан түңнелинде инектерниң, молдургаларның, бызааларның деңгилдези эки.

Д. ИРГИТ.

Улуг Октябрьның 50 чыл оюнга алдар болдурган Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга «Тыва даг-дүгү» комбинадының коллективи киришкеш, чарыштың тиилекчизи болуп шылгарааш, ССРЭ-ниң тудуг материалдар министерствозунуң болгаш тудуг база тудуг материалдар ажылчыннарының профэвилелиниң Төп Комитединиң шилчиир Кызыл тугун болгаш 14000 рубль хемчээлдиг бирги чергениң шаңналын алган болгай. Ол улуг чедиишкинге комбинаттың даг рудазының Ооржак Сайын-оолович Дүдүй-оолдуң удуртканы даг-дүгү тывыкчыларының бригадазы улуг үлүг-хууну киирген. Ооң удурткан бригадазы бо чылдың эгезинден эгелээш, руданың бригадаларының тиилекчизи болуп келген.

Дүдүй-оолдуң бригадазы октябрь айның планын база-ла 130 хуу күүседип, мурнакчы бригада деп адын улам-на быжыг туткан. Ол дээрге оларның Улуг Октябрьның 50 чылынга күш-ажылчы белээ болур.

ЧУРУКТА (солагай талазындан): бригадир О. С. ДҮДҮЙ-ООЛ мурнакчы забойщик КАРА-ООЛ биле кады. Кара-оол бодунуң күш-ажылчы базымын элээн хөй чылдар бурунгаар Хараал алдын уургайындан эгелээн. Оон эгелээш-ле үргүлчү дагжы болуп ажылдап келген. Ол ам эң хөй даг-дүгүн чыып тып турар кижилерниң бирээзи.

Сөзү болгаш фотозу **Т. КЫЗЫЛ-ООЛДУҢ.**

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА

ОЛАРГА МӨҢГЕ ТУРАСКААЛ

Улуг байырлалдың — Совет эрге-чагырганың 50 чылының бүдүүзүнде бистиң улузувус революцияның херээ дээш амы-тынын берген кижилерни, хамааты дайынның болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының тулчуушкуннарынга Октябрьның чаалап алыышкыннарын амы-тынын хайыралавайн камгалап турган кижилерни өөрүп четтириишкин-биле сактып чоруурлар. Революцияның болгаш төөгүлүг болуушкуннарның алдарлыг оолдарының болгаш кыстарының дугайында тураскаалдарны болгаш тураскаал самбыраларын бо хүннерде хоорайларда болгаш суурларда ажыдып турар.

С. М. Кировка тураскаал самбыразын Соңгу-Осетияның хоочун суурy Эльхотовода ажыткан. Алдын үжүктер-биле бижээш, ыяш таамалының бажыңында аскан самбырада бижип турары: «Революцияның улуг суртаалчызы С. М. Киров 1918 чылдың эгезинде бо бажыңга чурттап, чажыт ажылды удуртуп турган».

Совет эрге-чагырганың тургустунганы-биле холбаштыр 1917 чылда революстуг шериглерниң баштайгы парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы Калугада Ленин шөлүнге болган. Ам аңаа тураскаал самбыразын байырлалдыг байдалга ажыткан. Кызыл Армияның командирлер курстары турганы облкүүскомнуң бажыңында, М. И. Калининниң чүве чугаалап турган хоорай парыгынче кирер эжикте тураскаал самбыраларын база тургускан.

Луганскиде революцияның болгаш хамааты дайынның хоочун киржикчилери аныяк салгалга чагыг кылдыр капсыылды. Луганскиде Аныяк гвардия аттыг паркта салган. Ол болза, Улуг Октябрьның 100 чыл оюн уткуур кижилерге адрестээн революсчу болгаш күш-ажылчы херектерниң эстафетазы болур.

Ажылчы чоннар депутаттарының Курган область Совединиң күүскомунуң шиитпирин ёзугаар Смоленино суурда чаа кудумчуну РСДРП-ниң Курган организациязының кежигүннери, Совет эрге-чагырга дээш идепкейлиг демиселчилер Павел, Петр, Леонид Салов алышкыларының ады-биле адаан.

Күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, Туркмен ССР-ниң Улус комиссарлар Чөвүлелиниң баштайгы даргазы Кайгысыз Атабаевке тураскаалды Ашхабадта ажыткан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының маадыр партизаны Ольга Соломовага тураскаалды Гродноның чоогунда тургускан. Патриоттуң ады-биле адаан колхоз ол тураскаалды туткан. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде О. Соломованың ажыл-херектери ёзулуг-ла маадырлыг ажыл-херектер болуп турар. Дайын чылдарында комсомолдуң чажыт хоркомунуң секретары тургаш, О. Соломова хыдынчылар бөлүүн тургузуп турган. Ольганың эңнүктери-биле кады келген черлеринге көвүргүлер болгаш складтар буступ чаштап, демир орук эшелоннары аңдарлып дүжүп турган. Эрес-маадырлыг разведчик 1944 чылдың февральда өлүрткен.

Ада-чурттуң Улуг дайынының тулчуушкуннарынга өлген дайынчыларга тураскаалды Москваның «Красный пролетарий» заводунда, Бакуда Закфедерация аттыг суднолар тудуунуң заводунда база ажыткан.

(СЭТА).

СЭКП-ниң Таңды райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Наталья Тыртык-Кара танцы уран чүүлүн нептередиринге улуг ажылды чорудуп турар.

Совет эрге-чагырганың 50 чылынга болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болурунга тураскааган чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүң эң эки чогаалдары дээш республика конкурузунга ооң чогаадып тургусканы «Чагытайның чалгыглары» деп танцызы бирги шаңналды алган. Н. Тыртык-Караның тургусканы «ивижилер» деп танцыны Таңды районнуң танцы бөлүү күүседип турарын бо чурукта көргүскен.

А. АИРНИН фотозу.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЫДЫКТЫГ КЫЗЫГААРЫ

Ооң маадырлыг камгалакчылары

Бо хүннерде бүгү совет кижилер Улуг Октябрьның чаалап алыышкыннарын камгалаар дээш боттарының амы-тынын бергеннерге чырыткыланчак тураскаалды тургузуп, бистиң Төрээн чуртувустуң айыыл чок чоруун камгалаарынга бүрүн бердинген кижилерге өөрүп четтиргенин илередип, оларга чоргаарланып турар.

Бүгү-россияның Онза Комиссиязы, Кол политиктиг эргелел, Күрүнениң айыыл чок чорук органнарының 50 чыл болган оюн таварыштыр совет чекистер социалистиг Төрээн чуртка, Коммунистиг партияга болгаш бүгү совет улуска ханызы-биле бердинген боттарының дайынчы эрткен оруун улуг сеткил ханыышкыны-биле сактып турарлар.

Күрүнениң айыыл чок чоруунуң органнарының төөгүзү совет күрүнениң болгаш Коммунистиг партияның үндезилекчизи болгаш баштыңчызы, социалистиг революцияның генийи В. И. Ленинниң ады-биле быжыг холбашкан. Бистиң чуртувуска Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээни, Советтерниң эрге-чагыргазын тургусканы бүгү делегейниң империалистерин дүвүреткен болгаш оларның кыжанышын хайындырган. Эрге-чагырганы бодунуң холунга алган совет улуска АКШ-тың, Англияның, Германияның болгаш Японияның эжелекчилери көөр хөңнү чок чоруун илередип, Советтерниң аныяк республиказын узуткап чок кылыр сорулганы салып алган турган. Олар Россияның иштики контрреволюционерлери-биле сүлчээлежип алгаш, бистиң чуртувуска удур аар-берге хамааты дайынны эгелээннер.

Ооң-биле кады аныяк совет күрүнениң дайзыннары шпиончу болгаш үрегдекчи ажыл-чорудулгазын калбарткан. Империалистиг чурттарның разведкалары бистиң чуртка хөй санныг агентилерин шургудуп кийрип, чурттуң иштинге турган капиталистерниң болгаш помещиктерниң артынчыларын совет эрге-чагыргага удур мобилизастап турган. Оларның үүлгедиглери совет күрүнениң оран камгалалын суларадырынче, Совет эрге-чагырганы дүжүрүп, буржуазтыг эрге-чагырганы тургузарынче угланган. Ынчангаш ол бүгү империалистиг чурттарның разведкаларының сүлчээзи болу берген.

Хамааты дайынның чылдарында Коммунистиг партия болгаш ооң баштыңчызы В. И. Ленин Совет Чепсектиг Күштерниң, Бүгү-россияның Онза Комиссия органнарын болгаш совет чурттуң кызыгаар камгалалын организастап тургускан. Бистиң чуртувустуң айыыл чок чоруун камгалаар талазы-биле Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улуг кичээнгейни салып, ооң бир кол кезээ болур Совет Эвилелиниң күрүне кызыгаарын камгалаар айтырыгны онзалап көрген. Ада-чурттуң дайзыннары-биле тулчуушкуннарга, хамааты дайынның фронтуларынга болгаш чурт иштиниң хөй санныг дээрбечилеринге удур совет кызыгааржылар онза шылгарап, эрес-дидимин көргүзүп, маадырлыы-биле тулчуп чорааннар. Ол дугайында хөй санныг чижектерни көргүзүп болур.

1919 чылдың март 14-те немецтерниң 200 ажыг кижилиг чепсегленген отряды тайбың керээзин үреп, бистиң кызыгаарывысты эртерин оралдашкан. Совет кызыгааржыларның дидим болгаш шиитпирлиг согуушкунундан олар ок-чепсээн болгаш хөй санныг өлүрткен кижилерин каггаш, дезер ужурга таварышканнар. Ол тулчуушкунга онза шылгараан Александр Николаевти, Франц Ковалевскийни, Иван Лейтминни болгаш Антон Кудельди дайынчы Кызыл Тук орденнери-биле шаңнаан.

Совет кызыгааржылар контрабанда (кызыгаар эрттир бараан солуп садыглаар чорук) талазы-биле ажылга боттарының бедик серемчилелин, кажар мергежилин көргүскеннер. Бо аар-берге чылдарда кызыгааржылар бистиң Төрээн чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарын идегелдии-биле камгалап, он-он дээрбечилерни узуткап чок кылып, чүс-чүс шпионнарны болгаш диверсантыларны тутканнар.

1927 чылдың күзүнүнде совет улус Улуг Октябрьның 10 чыл болганы оюн уткуур деп белеткенип, Ленинградка ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң юбилейлиг сессиязы ажыттынар деп турда, ол сессияны болдурбас сорулга-биле империалистиг разведкалар күрүне кызыгаарын эрттир диверсантыларны чоруткан.

Октябрь 21-де, эртен даң бажында, комсомолчу Андрей Коробицын күрүне кызыгаарын камгалаар таңныылга чорааш, үрелик сарай чаны черге кызыгаар үрекчизи 4 кижини көрүп каан. Диверсантылар чаңгыс кижиге удурланып, дораан-на боттарының хол бооларын арнып «Дүжүп бер!» деп алгырышканнар. Аңаа харыы кылдыр Андрей бирги огу-биле оларның бирээзин балыглапкан. Ол аткылажыышкынга боду аар балыглатса-даа, диверсантыларны кызыгаарже эрттирбээн болгаш олар дедир дезип чоруур ужурга таварышкан.

Комсомолчу кызыгааржының ол эрес-маадырлыг чоруун Төрээн чурт бедии-биле үнелеп көрген. Ооң шериг албаны эрттирип турган заставазын Коробицынның ады-биле адаан, а диверсантылар-биле аткылажып турган черинде тураскаалды тургускан. «Маңаа 1927 чылдың октябрь 21-де кызыгааржы Андрей Коробицын ССРЭ-ниң кызыгаарын камгалаарынга маадырлыг чорукту кылган» деп ол тураскаалда алдын үжүктер-биле бижээн.

Фашистиг Германия бистиң чуртувусче оор ёзу-биле халдаарының мурнуу чарыында айыыл чок чорук органнары болгаш кызыгаар шериглери Украина, Белоруссия болгаш Прибалтика республикаларының улустарының аразынга националисчи чорукту өскүдер сорулгалыг үрегдекчи-националисчи бөлүктер-биле шиитпирлиг демиселди чорудуп турган. Айыыл чок чорук органнары болгаш кызыгаар шериглери Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың даалгаларын чайгылыш чокка, эрес-маадырлыы-биле күүседип, дайзынны узуткап чок кылырынга боттарының улуг-хуузун киирбишаан, алдарлыг дайынчы салгалды өстүрүп кижизиткен.

Социалистиг чурттарга удур шпиончу херекти АКШ-тың империалистери онзалап чорудуп турар. Бо талазы-биле Американың чазаа хөй санныг акша чарыгдалды үндүрүп, хөй санныг кижи күжүн эвилелдеп келген. Ынчалза-даа империалистиг чурттарның разведкаларының ол оралдажыышкыннарын совет кызыгааржылар изиг патриотчу чоруу-биле, бедик революстуг серемчилели-биле сойгалап илередип турар.

Совет күрүнениң айыыл чок чоруунун камгалалында бистиң кызыгааржыларывыс идегелдии-биле туруп, империалистерниң дайынзырак чоруун минутада-даа уттпас болгаш бедик серемчилелдиг. Коммунизмни тургузарынга ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарын камгалаарын күштелдирериниң эргежок чугулазын бистиң дайынчыларывыс ханызы-биле билип, кызыгааржы албан-херекти улам ыңай сайзырадып, боттарының серемчилелин болгаш дайынчы белен болур чоруун улам ыңай бедидип турарлар.

К. ОЮН.

Улусчу контроль комитединде

ХАМЫК УЖУР ШИИТПИРНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИНДЕ

Хыналданы чорудары, ооң түңнелин чугаалажыры ажылдың чүгле эгези, а кол чүве — ооң дээштиг, түңнелдиг болуру болур. Тес-Хем районнуң контроль комитеди 1966 чылда болгаш бо чылдың тос айларында 47 массалыг хыналдаларны чорутткан. Малдың учётунга корум-чурумну тургузар, чоннуң амыдырал чуртталга болгаш садыг хандырылгазын экижидер, социалистиг өнчүнү камгалаар, ажыглалдан үнген демир-дес аймаан чыып дужаарын организастаар талазы-биле элээн ажылдарны чорутткан.

Ынчалза-даа хыналданың санын көвүдеткеш, үндүрген шиитпирлерниң күүселдезин чедип алырынче кичээнгейни кошкаткан. Республиканың улусчу контроль комитединиң хуралынга районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы эш С. Орус-оолдуң илеткели бо дугайын тодаргай көргүскен. Комитет хөй санныг хыналдалар чорударынче күштү чаптыктыргаш, чамдыкта эң чугула айтырыгларны эрттирип, ажыл-агыйларның, бүдүрүлге черлериниң ажыл-агый ажыл-чорудулгазының талазы-биле боттуг түңнелдер кылбайн баар турган. Чижээ, «Тес-Хем» совхоз сөөлгү ийи чылда мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының, малдың баш санын өстүрериниң планын күүсетпээн болгаш тарып боозадылганы тооп көрбейн турар. Ындыг турбуже улусчу контроль комитеди ол дугайында шыңгыы контрольду организаставаан болгаш ажыл-агыйның удуртукчуларынга чогуур негелде салбаан.

Комитет хыналданы чорутткаш, шиитпирлер хүлээп алыры-биле бодунуң ажылын кызыгаарлангаш, а ооң ыңай олар канчаар күүсеттинип турарын шоолуг сонуургавайн баар таварылгалар бар. Эгелээн айтырыгны эчизинге чедирер дээш организакчы ажылды кошкак чорудуп турарының түңнелинде чамдыкта хыналда чорутткаш, комитетке чугаалашкан соонда-даа, ажыл-херектиң байдалы өскерилбээн болгулаан. Чижээ, 1967 чылдың январьда «Чодураа» колхозта чуртталга бажыңнарын болгаш өске-даа объектилерни ажыглалга киирер талазы-биле айтырыгны комитетке чугаалашкаш, ындыг тудугларны бо чылдың октябрь 1-ге чедир бүрүн ажыглалга киирерин, ооң түңнелиниң дугайын комитетке бижимел-биле октябрь 10-да дыңнадырын колхозтуң баштаар черинге дааскан турган. Херек кырында бо доктаал күүсеттинмээн. 12 чуртталга бажыңының чүгле 5-жи чедир туттунган, гараж тудуу доозулбаан. Колхозтуң баштаар чери алдынган хемчеглер дугайында бижимел-биле чүнү-даа дыңнатпаан.

1967 чылда улусчу контроль комитеди «Ак-Эрик», «Чодураа» колхозтарда бүдүрүлге тудугларын кышка белеткээр дугайында айтырыгны үш удаа чугаалашкан болза-даа, ооң соонда кандыг-бир өскерлиишкин чок болган, а бо дугайында колхозтарның удуртукчуларынга хемчег хүлээтпээн.

Бо чылдың март 15-те ниитиниң чемненилгезин организастап турарын хыналданың түңнелин чугаалашкаш, улуг четпестерни доктаалга айыткан турган. Ынчалза-даа комитет хурал соонда столоваяның ажылынга доктаамал контрольду организаставаан, райпода улусчу контроль бөлүүнүн ажылын экижидер талазы-биле хемчеглер албаан. Ынчангаш столоваяның ажылында четпестер хевээр арткан.

«Ак-Эрик» колхозта инектерниң тарып боозадылгазының чоруп турарының дугайында айтырыгны бо чылдың июльда чугаалашкаш, колхозтуң даргазынга болгаш кол зоотехникинге доңгуулганы хүлээткен. Бир эвес беш хонук хуусаада тарып боозадылга пунктузунда байдалды эдип, чогуур корум-чурумга киирбес болза, шыңгыы хемчег көргүзер деп. доктаалдың бир чүүлүнде колхозтуң удуртукчуларын сагындырып каан. Ынчалза-даа ол доктаал күүсеттинмейн хевээр арткан. Тарып боозадылганың планы багай күүсеттинип турар.

«Сельхозтехниканың» район салбырында, «Ак-Эрик» колхозта, Тес-Хем» совхозта улусчу контроль бөлүктериниң ажылының практиказының дугайында айтырыгларны комитеттиң хуралдарынга эрткен чылдан бээр чугаалажып келген, а оларның ажылында көскү экижиишкин амга чедир көзүлбейн турар.

Комитет янзы-бүрү айтырыглар талазы-биле хөй хыналдалар чорударынче хандыккаш, а хамык ужур шиитпирниң күүселдезинде деп чүвени ожаап көрбейн турарын үстүнде каш чижектер тодаргай херечилеп турар. Хөй айтырыгларның орнунга каш кол айтырыгларны, чижээлээрге, тарып боозадылганың, мал кыштагладыышкынынга белеткелдиң айтырыын контрольга алгаш, оларга чогуур түңнелдерни чедип алыр дээш активти, штаттан дашкаар инспекторларны, улусчу контрольдуң бөлүктерин эки ажыглаан болза, черле кандыг-бир боттуг түңнелди чедип алыр турган.

Бодунуң үндүрген доктаалдарының күүселдезинче кол кичээнгейни салырын, олче калбак активти ажыглаарын, улусчу контроль комитединиң ажылында четпестерни чайладырының хемчеглерин республиканың улусчу контроль комитединиң доктаалында айыткан.

◆

Удуглуг салыышкыннар ажыктыг

Кызылдың чурттакчыларында удуглуг ойнаашкыннар салыышкыннары көскү черни ээлеп турар. Салыышкыннарның бо хевириниң өскелерден онза ылгалдыы болза, удуглуг салыышкыннарның орулгазы салыкчыларга ойнап алыышкыннар деп төлеттинер. Ойнаашкыннарның тиражын чылда ийи катап, апрель болгаш ноябрь айларда чорудуп турар. Тираж бүрүзүнде счёттарның муң номер бүрүзүнге-ле чээрби беш ойнаашкыннар болур. Ооң иштинде эрткен чылдың ортумак артыышкыннарынга хамаарыштыр 200 хуу хемчээлдиг бир, 100 хуу хемчээлдиг ийи, 50 хуу хемчээлдиг ийи болгаш 25 хуу хемчээлдиг чээрби беш ойнаашкыннар болур.

Ойнаашкын счёттары дараазында ойнаашкыннарга база киржир болганда, чаңгыс ол-ла салыкчы ийи катап аас-кежиктиг боор болур. 1967 чылдың октябрь 7-де Эрзинниң Нарын суурга удуглуг ойнаашкыннарның бежеңги тиражынга ойнаашкын болган. Геолог Е. И. Пирумов 273, В. К. Тупицын 250 рубльди ойнап алганнар. Ол ышкаш аас-кежик башкы В. И. Петровага онаашкан. Ооң счёдунга 200 хуулуг ойнап алыышкын таварышкан.

Ол тиражка шупту 3402 рубльге ойнап алыышкыннарны төлээн. Дараазында 51-ги тираж 1968 чылдың баштайгы декадазында болур. ОЙНААШКЫННАРГА КИРЖИҢЕР, УДУГЛУГ ОЙНААШКЫННАР СИЛЕРГЕ АЖЫКТЫГ.

А. БЕЛОЗЕРОВА.

Бай-Тайга районнуң партия организациязының ревизия комиссиязының даргазы, район Совединиң депутады болгаш райстаттың улуг инспектору

Салчак Сарыг-оолович
БАДАРЧЫНЫҢ

өөл-ондакка таварышкаш элекке мөчээнин СЭКП райкому болгаш райкүүском кажыыдал-биле дыңнатпышаан, мөчээн кижиниң өг-бүлезинге база төрелдеринге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

Парлалга чагыдылгазы

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал кодээ ажыл-агыйы артелиниң № 1 хойжу бригадазының малчыннарынга парлалга чагыдылгазын почтальон эш Кызыл-тас кызымаккай чорудуп турар.

Идепкейлиг почтальон 40 «Шынны», 38 «Тываның аныяктарын» болгаш 77 топ солуннарны болгаш журналдарны бижиткен. Коммунистер С. Чыдыг-оол, У. Биче-оол олар 8—9 кезек чаа чылдың чагыдылгазын бижидип алганнар.

К. ОЙДУП-ООЛ.

* * *

Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюнга чедиишкиннииг ужуражыр дээш Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтар 1968 чылдың парлалга чагыдылгазын шалыпкын чорудуп турар.

Бо ийи колхозтуң ажыл-ишчилериниң өг-бүле бүрүзү чагылгалыг болзун дээш хөй-ниитичи бижидикчилер идепкейлиг ажылдаанындан 1340 кезек солуннарны болгаш журналдарны бижиткен. Ылаңгыя 330 «Шынны», 283 «Тываның аныяктарын» колхозчулар чагытканнар.

М. Хунажык, О. Дыртый-оол, Д. Биче-оол, М. Доржу, С. Седип олар 30—40 рубльдиң чагыдылгаларын бижидип, идепкейлиг болуп турарлар.

О. ОЧУР-ООЛ.

СОЛУН МЕДЭЭЛЕР

Дээрни „үттеп“ болур бе?

Болур дивес силер бе. Космосче ракета үнгеш-ле, черниң ионосфера каъдынга оранчок улуг хемчээлдиг «үт» арттырып каар. Ионосфера — электри-биле октаттынган кезекчигештерден тургустунган агаар каъды,— кончуг чугула ужур-дузалыг. Космостан келир уржуктуг херелдерден чер кырын ол камгалап турар. Геофизиктер Дж. Фельхер биле У. Робертс ракеталардан аңаа артып калыр «үттерни» ынчангаш сонуургаан. Олар айыылдыг бе?

Планетаның ион «тонунга» ракеталарның хөделдирикчилеринден аттыгып үнер, ышкы газтарның чалгылары каккыланырга, ол «тон» дешти бээр болгаш ооң ол дежилген чери ракетаның ужуп эрте берген соонда бир шак хире бүтпейн турар. Агаар каъдының электроннары аңаа ийи-үш катап эвээжээр. Ооң эвээжээри аажок-даа бол, айыылдыг эвес.

Ол «үттер»-биле холбашкан ооң өске айтырыглар база бар апаар. Оларны ам-даа шинчилеп көөр. Чижээ: радиочалгыгларның тараарынга олар кандыг салдарлыгыл? Шинчээчилер аңаа сонуургаачыг чүүлдерге таваржы берип болур.

Мээниң ажылдаары болгаш карак огу

Дыка бодаңы бээриңерге, оңу силерниң карактарыңар сөглеп турар апаар — деп, психолог Даниель Канеман биле Джексон Билти бадыткаан. Оларның кылган шенелдезинге беш студент ургу аас-биле сан бодалгаларын кылган, а ол душта тускай чурук тырттырар аппарат секунда санында-ла оларның карактарының октарын тырттырган. Студентилер баштай элээн хөй санарны шээжилеп алгаш, ооң оларны катаптап адаар ужурлуг турган. Олар саннарны шээжилеп алыр дээш, ылавылаттынып бодаарга, карактарының октары херилгеш, харыы бердинген соонда катап чыырлып турар болган. Шээжилээн санарының одуруу узаан тудумна, бодалга нарыыдаарга-ла, карак октары улам улгадып турган.

Дыңнангыры дузалыг

Финн биологтар Остерхольм биле Бергман соңгу-европ дилгилерни шинчилээш, сонуургаачыг шенелделерни кылган. Чем тып чиирде, ол дилгилерниң чытчыы оларга кончуг ажыктыг дээр бодал нептерээн турган. Чогум шинчилеп көөрге, аңаа оларның чытчыында шоолуг ужур-дуза чок болган. Харын оларның дыңнангыры кончуг, олар чемиш кылыр олчаны дыңнаалап тургаш билип алыр, ооң кайдаазын база ылап тодарадыр болган.

Ырылар кежээзи

Улуг Октябрьга тураскааткан ырылар кежээзин Эрзин суурнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы Татьяна Саая ажыткан.

Ырыларның кол утказын болгаш кым, каяа, кандыг үеде чогаатканын Эрзин школазының башкызы Л. С. Лаврова чугаалап таныштырган.

Кежээге ырылар чаңгыланып, викториналарны тып, лотереяларны ойнап, тиилээннерни шаңнаан.

О. СЕДИПАА.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

КИНО

НОЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Экии, Москва» 10, 2, «Ырның чалгыны» 12, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Аврораның» дааштаашкыны» 3, «Ону Роберт дээр» 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Броненосец Потёмкин» 10, 2, «Цыган» 12, 3.50, 5.40, 7.40, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Адрес чок уруг» 3, 5, 9, «Сөөлгү дүн» 7 шактарда.

Кижиниң кадыынга чунар-бажыңның ужур-дузазы

Чунар-бажыңга чуарга кештиң ажылдаары экижиир, кижиниң кадыы болгаш күжү быжыгар, медерел системазы болгаш кештиң миннииишкин органнары дадыгар.

Чүстери-биле шыңганнары ревматизм хоочулуг, радикулиттиг, семис аарыг, думчуу, боостаазы катарлыг, бронхиттиг болгаш өске-даа аарыг-аржыктыг кижилер чунар бажыңга чунарга эки түңнелдерлиг болур. Чунар-бажыңга чунган соонда кижиниң кадыының ниити байдалы экижиир, омак-сергек апаар. Чүрек дамыр системазының ажылдаары күштелир, удууру экижиир апаар.

Бус-биле шаптаныр черге 10 минута дургузунда турары-биле катай 45 минутада чунар херек. 35—38 градус чылыг суг эң ажыктыг.

Чунуп эгелээр бетинде сандайыңарны болгаш тазыңарны ыяк чуп алыңар. Баштай чунган кижиниң соонда ваннаны эки чуп алган турарын шыңгыы хайгаараңар.

Ванна-душ кабиналарын болгаш хеп азар ниити шыгжамыр черлериниң шкафчыгаштарын чунгаш барган кижи бүгүдезиниң соонда дораан арыглаан турар ужурлуг. Өске кижиниң саваңын, дүрбүттүнер, шаптаныр херексеелин, аржыылын, дыргаан ажыглаваңар.

Чунар-бажыңга изиг бус-биле шаптаныырга, организмге ажындылар тывылдырар болгаш бүдүмелдер солуштурар болуушкуннар күштелир, хөй үнерге бүүректерниң ажылдаары чиигээр. Хан иштики органнардан кеш дамырларынче дашкаарлаар, ынчангаш хоралыг турнугуушкун болуру чидер, хан эргилдези экижиир.

Изиг бус-биле ойталап чыдып алгаш шаптаныр, мага-бодун эки шаптанырга нугуттунганы дег ажыктыг болур.

Температура аажок өскерлирге, организмниң чылыг таарыштырар кезии аңаа чаңчыгып, быжыгар, хан базыышкынынга болгаш кадык кижиниң чүрээниң ажылдаарынга чогумчалыг болур.

Изиг бус-биле шаптаныр бетинде бажын чугбас. Арнын, бажын соок суг-биле өттүрүп алыр ийикпе ону соок суг-биле өттүрген аржыыл-биле аржыылданып ап болур. Бус-биле шаптаныр черге кирген соонда белен чылыг суг-биле хөме куттунар, ооң соонда бажынче соок суг куттунгаш, мага бодун аңаа чуп эгелээр.

Ээрик болгаш арагачы аарыг кижилер изиг бус-биле шаптаныр болбас.

Чаш уругларны изиг бус-биле шаптаары хоралыг. Уругларны изиг бус-биле шаптаарга, оларның доругуп турар уяң, чаш организминге хоралыг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Редакцияның АДРЕЗИ:
Кызыл. Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агыйы килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21-27, иштики информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.
Солун неделяда алды катап үнер
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы, (Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, 1). ТС—00695.